

TÜRÜK

2024, Yıl/Year: 12, Sayı/Issue: 37, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 10.03.2024

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 15.05.2024

Sayfa / Page: 12-36

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Doç. Dr. Ferhat KARABULUT

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi

ferhatkarabulut@yahoo.com

ÖZBEK YAZAR ADİL YAKUBOV'UN "KÖHNE DÜNYA" ROMANINDA TARİHİ GERÇEKLİK-KURGU KİŞİLİK OLARAK GAZNELİ MAHMUD

Öz

Adil Yakubov (1927-2009), modern Özbek edebiyatının en önemli temsilcilerinden biridir. Onun eserleri; dönemin sosyal, manevi ve ahlaki meselelerini cesurca ortaya koymaları, bireyin iç dünyasına ayna tutmayı amaçlamaları ve insan yaşamının anlamı hakkındaki tutkulu tartışmaları ile öne çıkar. Yakubov, güncel konuların yanında tarihi konulara da eğilen bir yazardır. Onu dünyada bilinir hale getiren Ulug'bek Xazinası (Uluğbey'in Hazinesi 1974) adlı romanıdır. Yakubov'un diğer önemli tarihi romanı ise *Ko'hna Dunyo* (*Köhne Dünya* 1982)'dir. *Köhne Dünya*'da olaylar Gazneli Mahmud döneminde geçer. Gazneli Mahmud döneminin önemli bilim adamlarından olan İbnî Sina ve Bîrûnî, kurgu içerisinde önemli roller üstlenirler. Her ne kadar romanda İbnî Sina ve Bîrûnî merkezde gibi gözükse de Yakubov romanda asıl Gazneli Mahmud'u anlatır. Bu makalede *Köhne Dünya* romanında Gazneli Mahmud'un nasıl kurgulandığı tarihi gerçeklik-kurgu gerçeklik temelinde ele alındı. Tarih kaynaklarında anlatılan Gazneli Mahmud ve dönemi ile romandaki Gazneli Mahmud ve dönemi karşılaştırmalı bir yöntemle analiz edildi.

Anahtar Kelimeler: Adil Yakubov, Köhne Dünya, Özbek edebiyatı, Gazneli Mahmud, tarihi roman.

MAHMUD OF GAZNI AS A HISTORICAL REALITY-FICTIONAL PERSON IN “KO'HNA DUNYO” NOVEL

Abstract

Adil Yakubov (1927-2009) is one of the most important representatives of modern Uzbek literature. The author's works stand out because they boldly reveal the social, spiritual and moral issues of the period, aim to reveal the truth about man and his heart, and passionate discussions about the purpose of human life. Yakubov is a writer who focuses on historical issues as well as current issues. It is his novel *Ulug'bek Xazinası* (Uluğbey's Treasure 1974) that made him known throughout the world. Yakubov's other important historical novel is *Ko'hna Dunyo* (Old World 1982). The author describes the period of Mahmud of Ghazni in *Köhne Dünya*. Avicenna and Bîrûnî, important figures of the period of Mahmud of Ghazni, play important roles in fiction. Although the novel seems to be centered on Avicenna and Bîrûnî, Yakubov actually tells about Mahmud of Ghazni. In this article, how Mahmud of Ghazni was fictionalized in the novel *Ko'hna Dunyo* was discussed on the basis of historical reality-fictional reality. Mahmud of Ghazni and his period described in historical sources and Mahmud of Ghazni and his period in the novel were analyzed with a comparative method.

Keywords: Odil Yakubov, *Ko'hna Dunyo*, Uzbek literature, Mahmud of Ghazni, historical novel.

Giriş

Konu, Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada *Köhne Dünya* romanının önemli karakterlerinden olan Sultan Gazneli Mahmud tarihi gerçeklik-kurgu kişilik bağlamında ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Gazne Devletinin en büyük sultanı olan Gazneli Mahmud'un, Adil Yakubov tarafından nasıl kurgulandığını ortaya koymaktır. Tarihi roman yazarları gerçek kişi ve olaylardan hareketle, kendi ideolojilerine uygun bir tarih kurgularlar. Bu bağlamda çalışmanın bir diğer amacı *Köhne Dünya* romanının geçmişte hangi ölçüde ve nasıl kurgulandığını ortaya koymaktır. Çalışmada karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır. Gazneli Mahmud, başta kişilik özellikleri olmak üzere, faaliyetleri, hedefleri ve çevresi ile olan ilişkileri temelinde tarihi kaynaklarda tespit edilmiş, ardından bu tespitlerin romanda izleri aranmıştır.

Tarih Bilimi ve Tarihi Roman İlişkisi

*Köhne Dünya*¹ romanını tarih-kurgu temelinde ele almadan önce Tarih bilimi ve tarihi romanın gerçeği nasıl ele aldığını kısaca ortaya koymakta fayda vardır. Her şeyden önce tarih bilimi geçmişteki olayları ve kişileri belgelere dayanarak gerçeğe en uygun şekilde tespit ve analiz etmeyi

¹ Bu çalışmada *Köhne Dünya* romanının 2018 yılında (3. Baskı) Ahsen Batur tarafından yapılan aktarımı esas alınmıştır. Gerekli görüldüğü durumlarda romanın 2015 yılında Özbek Türkçesinde yapılan orijinal baskısına da başvurulmuştur. Bk. Adil Yakubov (2018), *Köhne Dünya-İbni Sina'nın Romanı*, (Çev: Ahsen Batur), İleri Yayınları, İstanbul, ss.429; Bk. Odil Yoqubov (2015), *Ko'hna dunyo: roman*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, – 480 b.

hedefler. Tarih bilimini Zeki Velidî Togan, sosyal yapının bir kolu olarak görür ve insanlığın eylem ve fikirlerinin ortaya çıkmasını takip eden bilgi olduğunu söyler. Ona göre, olayların gelişiminden, hatta maddenin, eşyanın, halinden, geçmişinden bahseden her yazı tarihtir. Özeldir ise tarih daha çok insanlığın veya milletlerin tarihidir(1985: 2).

Tarihi roman ise, yazarın bilgi birikimi, ideoloji ve amaçları doğrultusunda kurgusal bir metin olarak ortaya çıkar.² Argunşah'a göre tarihi roman, olmuş bitmiş olayların yeniden inşasını yapan sanatsal metinlerdir. "Tarihî roman, başlangıç ve sonucu geçmiş zaman içerisinde gerçekleşmiş olan, milletin tarihinde yeri olan hadiselerin, devirlerin ve bu devirlerde yaşamış olan insanların, zaten tarih bilgisi içinde tespit edilmiş olan hikâyelerinin edebiyat sanatı aracılığıyla yeniden inşa edildiği roman türü olarak varlık sahnesinde ortaya çıkar"(Argunşah, 2016: 105). Tarihsel Kurgunun doğası paradoksal bir özellik taşır. Tarih bilimi gerçeği araştırırken tarihi kurgu, tarihçilerin çalışmalarını baltalıyor gibi görünebilir. Tarihi roman yazarı Richard Lee bu bağlamda "tarih her zaman gerçeği arar. Kurgu öyle değil. Bu nedenle tarihsel kurgu kötü tarihtir"(Lee, 2002) iddiasında bulunur. Merritt'e göre ise, tarihi roman yazarları, sanatsal kaygı adına, hangi gerçekleri kullanacaklarını, hangilerini manipüle edeceklerini ve hangilerini aynı bırakacaklarını romanı yazmaya başlamadan önce belirleyerek önemli bir önyargı yaratırlar (Merritt, 2014). Carr'a göre ise; "tarih, kesinleşmiş gerçeklerin külliyatından oluşur. Gerçekler, balıkçının tablasındaki balıklar gibi tarihçinin elindeki belgelerde, yazmalarda, vb. mevcuttur. Tarihçi bunları toplar ve kendisine uygun tarzda pişirip servis eder"(1964:6). Benzer durum tarihi roman yazarı için de geçerlidir. Yazar, tarihçinin/tarihçilerin kayda geçtiği verilerden okumalar yapar ve istediklerini (bazen de işine gelenleri) seçerek kurgusunu oluşturur.

Carr, "doğruluk bir erdem değil, görevdir" diyerek tarihi roman yazarlarının gerçeğe mümkün olduğu kadar sadık kalması gerektiğini vurgulamış olur"(Carr, 1964 10). Hilary Mantel'in belirttiği gibi, "tarihsel kurgunun görevi geçmişi arşivden çıkarıp onu bir bedene yerleştirmektir(Mantel, 2017). Tarihi roman yazarlarının gerçeğe sadakati kadar tarihçilerin de kendi ön kabullerini veya önyargılarını bir kenara bırakıp hangi gerçeklere ve delillere dayanarak olayları sıraladıklarını ve analiz ettiklerini tarafsız bir şekilde ortaya koymaları gerekir (Carr, 1964: 11). Tarihi roman yazarlarının karşı karşıya kaldığı en önemli zorluk, tarihi anlatıların (olay örgüsü, karakterler, gerilim, çatışma ve diyalog) geleneklere uygun bir şekilde kurgulanmasıdır. Tarihi roman yazarı Melanie Benjamin bu zorluğu şöyle ifade eder: "(Tarihi) bir roman, bir hayata dair her şeyi keşfedemez. Bir biyografinin veya Tarihin ise yaptığı budur. Ancak bir romanın eğlendirmesi gerekir; sürükleyici bir anlatımı olmalı... Bir ağacı budamak gibi; Bir anlatıyı ileriye taşımayan bazı gerçekleri ve olayları budamak zorundayım. Bunları anlatımına en uygun şekilde sıralıyorum"(Benjamin, 2019).

Tarih ile tarihi roman arasındaki ilişki çok yönlüdür. Bir yandan tarihi romanlar, anlatılarını oluşturmak için ağırlıklı olarak gerçek tarihi olaylardan, ortamlardan ve hatta bazen karakterlerden

² Tarihi romanın tanımı, kapsamı, türleri ve gerçekle olan ilişkisi üzerinde yapılan çalışmalar, konuyu enine boyuna ele almıştır. Bunların başında; Tural (1976), Argunşah (1990), Tural (1991), Tural (1993), Çelik (2002), Çıkla (2002), Öztürk (2002), Göğebakan (2004), Topakkaya (2008), Lukacs (2010), Durukoğlu (2013), Güngör (2015), Dumantepe (2015), Argunşah (2016), gelir. Tarihi roman bağlamında Özbek edebiyatı ve Özbek romanı ile ilgili olarak da önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunların başında; Balcı (1998), Söylemez (2003), Söylemez (2005), Açık (2007), Karakaş (1996), Mutlu (2011), Karakaş & Özbay(2012), Karakaş (2018), Koçak (2019) gelir.

yararlanır. Öte yandan, bunlar, genellikle hikâye anlatımı, karakter gelişimi ve olay örgüsünün oluşturulmasında yaratıcı özgürlükleri kullanan kurgu eserleridir. Gerçek ile kurgu arasındaki bu dinamik etkileşim, tarihi romanların geçmişe dair benzersiz bilgiler sunmasına olanak tanırken aynı zamanda okuyucuları eğlendirip merak uyandırmasını sağlar. H. Scott Dalton, “What is Historical Fiction?/Tarihsel Kurgu Nedir?” başlıklı yazısında yazarların tarihi kurgu eserleriyle nelere cevap aradığını şöyle ifade eder. “Tarihçi en temel düzeyde ‘Ne oldu?’ sorusunun cevabını arar. Buna karşılık, tarihsel kurgu yazarı ‘Nasıldı?’ diye açıklamaya çalışır”(Dalton, 2006). Gögebakan ise Goerg Lukacs’dan hareketle tarihi romanın asıl amacının kişiler ve olaylar olmadığını, yazarın asıl amacının “bu kişilerin ve olayların arka planındaki düşünceleri açığa çıkarmak” olduğunu ileri sürer (Gögebakan, 2004: 25). *Köhne Dünya* romanında Yakubov’un tam da bunu yaptığını söylemek mümkündür. Yazar, kişileri kullanarak aslında Gazne döneminin büyük resmini çizmek istemiştir.

Adil Yakubov’un tarih-kurgu ikilemi içerisinde neyi ne kadar başardığını görebilmek için tarih bilimi ile tarihi roman arasındaki ilişkinin bazı temel yönlerini ortaya koymak gerekir.³

Gerçeklik ve Hayal Gücü: Tarihsel romanlar, özgünlük ile hayal gücü arasında bir denge kurmaya çalışır. Yazar, tarihsel bağlamı doğru bir şekilde tasvir etmeyi amaçlarken, aynı zamanda tarihsel kayıtların seyrek veya belirsiz olduğu boşlukları yaratıcı hikâye anlatımının doldurmasına da olanak tanır. Yakubov’un bu dengeyi başarılı bir şekilde sağladığını söylemek mümkündür. O, Gazneli Mahmud dönemini, sağlam bir tarih okuması yaparak doğru bir şekilde tasvir etmiştir. Yazar, tarih okumalarını menkıbe ve söylenceler ile destekleyerek romanı daha canlı bir anlatıma kavuşturmuştur. Yakubov, tarih kaynaklarında gördüğü boşlukları ise, kurguladığı kişiler ve yarattığı çatışmalar ile doldurmuştur. Kurgu kişiler gerçek kişiler ile kurdukları ilişkiler ile romanda adeta geçmişte yaşamış gerçek kişilere dönüşmüşlerdir. Yakubov, yazarın tarihi gerçekliğe eklemeler yapma hakkı olduğunu aksi halde romanın bir tarih metninden başka bir şey olmayacağını şöyle ortaya koyar. “Roman eğer sadece tarihî şahıslardan ibaret olursa, o zamanın hayatı böyle açık yansıtılamaz. O zamanın sıradan insanlarını esere katmazsanız sadece Sultan Mahmut, İbnî Sina, Birunî, Uluğbey gibi tarihî şahıslardan roman oluşturamazsınız(...)Eğer Birunî, İbnî Sina, Uluğbey gibi sırf tarihî kişilikleri yazarsanız tarihi anlatmış olursunuz. Yazarın eklemeler yapmaya hakkı vardır. O zamanın günlük yaşamını, tarihî gerçekleri, tarihî kişilikler dışındaki karakterlerle tasvir eder”(Akhmedov ve Baydemir, 2002: 316).

Araştırma ve Doğruluk: Birçok tarihi romancı, anlatılarının tarihsel gerçeklere ve ayrıntılara dayandığından emin olmak için kapsamlı araştırmalar yapar. Bu araştırma genellikle birincil kaynakları incelemeyi, tarihçilere danışmayı ve kendilerini tasvir ettikleri zaman dilimine kaptırmayı içerir. Yakubov, roman yazmadan önce kapsamlı araştırmalar yaptığını ve yaşanmış olanı yakalamaya çalıştığını söyler. “Roman yazmak için ne kadar süre gerekir?” sorusuna Yakubov şu cevabı verir. “Ne kadar olduğunu bilmiyorum ama çok uzun zaman gerek. Tarihi okumak, hepsini bilmek gerekir... Büyük kalın defterlerim var. İbnî Sina hakkında da yıllar boyunca bilgiler toplamıştım” (Akhmedov ve Baydemir, 2002: 315). Ona göre, tarihi roman yazarının görevi okuyucu yanıltmadan bilgilendirmektir. Yazar, olayları ve kişileri olduğu gibi vermelidir. İyi, iyi olarak kötü de kötü olarak sunulmalıdır. “Eser, hayatı doğru tasvir ediyorsa okur okumaya devam

³ Tarih bilimi ile tarihi roman arasındaki ilişkinin temel yönleri hakkında teorik yaklaşımlar için bk. (Akman, 2017: 85-107; Chirobocea 2017: 191-202).

eder. Okur, eserin gerçekçi olmadığını anladığında iyiyi ve kötüyü çarpıtıldığını fark ettiğinde kitabı kapatacaktır(Akhmedov ve Baydemir, 2002: 312).

Tarihin Yorumlanması: Tarihi romanlar, tarihi olay ve kişilerin kurgu merceğinden yorumlanmasını sunar. Yazarlar, tarihin dışlanmış veya gözden kaçırılmış yönlerine ışık tutmak için alternatif bakış açıları sunabilir veya daha az tanınan bireylerin hayatlarını araştırabilir. Yakubov, özellikle Sultan Mahmud karakteri üzerinden alternatif bir bakış açısı sunar. Aşağıda görüleceği üzere, Sultan Mahmud, tarihçilerin genelde ittifak ettiği noktalarda kendi bakış açısını devreye sokar. Örneğin roman boyunca Sultan Mahmud geçmişte yaptıklarına diyet ödeyerek, kâbuslarından kurtulmak ister ama Yakubov buna bir tülü izin vermez. Romanda Sultan Mahmud, bir bakıma yazar tarafından zamanın ruhuna uygun bir şekilde yeniden yorumlanır ve ikinci bir kişilikle karşımıza çıkar. Ona göre tarihi romanda; “her kelimede olmasa bile her satırda o zamanın ruhunu, o zamanın dilini kullanmanız gerekir. Bunu ustalıklı yaptığımız zaman okuyucu anlamaz. Zaten anlamaması da gerekir. Kitabı okurken, evet, o zamanlar gerçekten böyle olmuş’ diyebilmeli ve inanmalı (...) Ben eserlerimde -inandığım- hakikati yazdım” (Akhmedov ve Baydemir, 2002: 315-316).

Duygusal Gerçek: Tarihsel romanlar tarihsel gerçekleri özgürce ele alsa da, genellikle farklı tarihsel dönemlerdeki insan deneyimine ilişkin duygusal gerçekleri aktarmaya çalışırlar. Aşklar, hayal kırıklıkları, ihanetler ve duygusal çatışmalar gibi temaları araştıran tarihi romanlar, okuyucularda kişisel düzeyde yankı uyandırabilir. Yakubov, tarih biliminin ihmal ettiği bireyin iç dünyasına girerek, kahramanın iniş-çıkışlarını, geçmişle olan hesaplaşmalarını, aşklarını ve ihanetlerini ortaya koyar. Romanda Gazneli Mahmud bu bağlamda en canlı kişidir. Tarihin cengâver ve yenilmez Sultanı, romanda ihanetler ve bir türlü kurutulamadığı vesveseler ile boğuşur durur. Geçmiş ile sürekli hesaplaşma içinde olan Sultan Mahmud, kendisine yöneltilen eleştirilere çoğu zaman cevap vermede aciz kalır.

Güncel Sorunların Yansıması: Tarihte geçmesine rağmen, tarihi romanlar sıklıkla güncel konulara ve kaygılara da değinir. Yazarlar, okuyucuları tarihin kalıcı önemi üzerinde düşünmeye davet ederek, tarihi olaylarla günümüz meseleleri arasında paralellikler kurabilirler. Postkolonyalist ifade ile Sovyetler Birliği içerisinde bir “alt kültür” üyesi olan Yakubov, romanı salt tarihi anlatmak için yazmamıştır. Onun asıl hedeflerinden biri de kendi çağına geçmişten bir ışık tutmaktır. Tarihteki büyük hükümdarların rol model olarak çizilmesinin yasak olduğu bir ülkede, tarihi bir kişiliği romanına yerleştiren Yakubov, aslında geçmiş ve çağdaş tüm yöneticilerin benzer yanlarının olduğunu göstermiş olmaktadır. Bu bağlamda Yakubov’un şu tespiti önemlidir. “Edebiyatın kendisi hayatla iç içe. Sovyet rejimi, edebiyatı bir araç olarak kullanıyordu. Ama halk okurken çok iyi değerlendiriyordu. Yazar halkın derdini mi yazmış yoksa hükümetin istediğini mi? Edebi eserlerde bu hemen belli olur. O zamanlar gerçeği söylemek kolay şey değildi. Biraz olsun hakikat dile getirilmişse halk o eseri okurdu. Zulme alkış tutan eserleri halk okumuyordu” (Akhmedov ve Baydemir, 2002: 313). *Köhne Dünya* romanının güncel sorunları yansıması bağlamında Orhan Söylemez; “romanda zaman asırlar öncesini gösterse de konu edilen olaylar hâlihazıra da ışık tutacak niteliktedir. Yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiyi sorgulayan, yalnız yönetenleri değil, yönetilenleri de eleştirmekten çekinmeyen (fk: Bîrûnî ve İbnî Sina’yı olumsuz vermez), ayrıca

sansürden adalete kadar her türlü konuyu irdeleyen bu kitap; köhne dünyanın yeni nesillerine de seslenmektedir” (2019: 78) tespitini yapar.

Adil Yakubov’un (1927-2009) Kısaca Hayatı

Adil Yakubov, modern Özbek edebiyatının ünlü temsilcilerinden biridir. Yazar; roman, hikâye, oyun yazarlığı ve gazetecilik alanlarında eserler vererek 20. yüzyıl Özbek edebiyatının gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Adil Yakubov, 1927⁴ yılında Kazakistan’ın Çimkent Eyaleti, Türkistan İlçesi’nin Otaboy köyünde doğdu. 1945’te İkinci Dünya Savaşı’na katılmak üzere cepheye gitti. Yakubov, “cepheden döndükten sonra Taşkent Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi’nde (şu anda OzMU) okudu ve onur derecesiyle mezun oldu (1956). Özbekistan Yazarlar Birliği’nde danışman (1955-1959), “Literatunaya Gazeta” da özel muhabir(1959-1963, 1967-1970), Özbekistan Devlet Sinematografi Komitesi’de baş editör (1963 -1967), Gafur Gulam’ın adını taşıyan Edebiyat ve Sanat Yayınevi’nde (1970-1982) ve “Özbekistan Edebiyatı ve Sanatı” gazetesinde genel yayın yönetmeni (1982-1987) olarak çalıştı. 1987-1996 yılları arasında Özbekistan Yazarlar Birliği’nin yönetim kurulu başkanlığını yaptı. Adil Yakubov, Özbekistan’ın bağımsızlığından sonra uzun yıllar Bakanlar Kurulu’na bağlı Cumhuriyetin terminoloji komitesinin başkanı, Orta Asya halkları kültür meclisinin başkan yardımcısı olarak çalıştı”⁵.

Köhne Dünya Romanının Konusu ve Kurgusu:

Köhne Dünya romanının kurgusu anlatılara dayanmaktadır. Karimov, romanda kullanılan anlatıları üç gruba ayırır: 1. Romanın olay örgüsünde arka planda sunulan hikâyeler 2. Romanın olay örgüsüne temel oluşturan olayların sanatsal dokusuna yerleşen hikâyeler 3. Romanın olay örgüsündeki mitler, efsaneler ve anlatılar. “Köhne Dünya romanında çilgin sultan ve sıradan insanlar, bilge papağan ve sabırsız sultan, dünya ve yaratılış hakkında anlatılanlar, nimet-i ilahi ağacı ile ilgili Ebu Reyhan Bîrûnî ve Gazneli Mahmud’un tartıştığı anlatı, eserin konusuna ustaca eklenmiştir. Bu anlatılar, romanda anlatılan tarihsel gerçekliğin ve imgelerin manevi dünyasının sanatsal olarak somutlaşmasına hizmet eder. Sonuçta romanda kullanılan her anlatım olay örgüsünün gelişimiyle güçlü bir şekilde bağlantılıdır”(Karimov, 2016:120).

Romanda Türk halklarının tarihinde parlak ve silinmez bir iz bırakan ve güçlü bir imparatorluk kurmuş olan Gazneli Mahmud ve dönemin ünlü âlimleri İbnî Sina ve Bîrûnî’nin trajedilerle dolu hikâyeleri anlatılmaktadır. Roman, Sultan’ın tehlike ve vesveselerle dolu hayatının son ayına (40-45 yıl geriye gidişlerle) odaklanır. Dünyanın düzeni o kadar karmaşıktır ki, kişinin gerçekten güçlü mü yoksa zayıf mı olduğunu bilmek imkânsızdır. Yazar; dünyayı titreten ve tek başına orduları dağıtan Sultan’ı bazen zalim bir cellât, bazen zayıf bir kul, bazen de ümitsiz bir insan olarak tasvir eder ve okuyucuyu bu görüntüye inandırır. Sultan, hayatının son anlarında şiddetli ve tedavisi mümkün olmayan acılar çeker. O, bir yandan acılarına çare arar, diğer yandan ölümden kaçmaya çalışır, fani dünyadan ayrılmadan önce hayatı boyunca işlediği günahları hatırlar, onlardan mümkün olduğu kadar kurtulmak ve mağdur ettiği kişilerden af dilemek ister. Ancak Sultan’ın bu asil niyet doğrultusundaki davranışları yeni hayal kırıklıkları ve manevi ıstırapları beraberinde getirir, en kötüsü de onun iyilik yapmak isterken kendi elleriyle oluşturduğu sistem

⁴ Yakubov, savaşa katılabilmek için doğum tarihini 1926 olarak değiştirmiştir.

⁵ Yakubov’un hayatı ve çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Karimov, 2016: 114-115.)

karşısında güçsüz ve çaresiz kalmasıdır, çünkü istese de çevresini saran menfaatçiler buna izin vermezler.

Tarihi Gerçeklik-Kurgu Kişilik Olarak Gazneli Mahmud

Bu bölümde her ne kadar arka planda kalmış gibi gözükse de romanın merkezinde yer alan Sultan Mahmud, tarihsel gerçeklik-kurgu gerçeklik temelinde ele alınmıştır.

Roman Gazneli Mahmud'un ölümüne bir aydan fazla zaman varken başlar ve Emir Mesud'un Şehzade Muhammed'i yenerek tahta çıkması ve Veziriazam Ali Garib ile Vezir Hasenek'i öldürmesi ile biter. Romanın sonu tarihi gerçekliğe büyük ölçüde uyar. Romanın vaka zamanı bir aydan biraz fazla bir süreci kapsarken, nesnel zamanı neredeyse yarım yüz yılı kapsar. Yazar; Sultan Mahmud, Bîrûnî ve İbnî Sina'nın hatırlamaları ile geriye dönüşlerle vaka zamanından 40-45 yıl önceye gider. Tarihi kaynaklarda 971 tarihinde doğduğu ve 1030 tarihinde öldüğü bildirilen Gazneli Mahmud (Merçil, 2003: 362, 365) öldüğünde 59 yaşındadır. Romanda ise onun peygamberin yaşını geçtiği vurgulanır.⁶ "Son yıllarda 63 yaşını aşmış, kendini ibadete vermiş olan Sultan, bu gizli kulübeyi sıkı sıkıya kapattırılmış, ama ondan beklemedikleri bir emir alan saray kalfaları kulübeyi açtırarak Buharalı dilberi alıp getirmişti" (Yakubov, 2018: 57).

Georg Lukacs, tarihi romanlarda dönemin büyük ve etkili figürünün başkahraman olarak seçilmesinin toplumsal gerçekliğin ortaya konması açısından uygun olmadığını ileri sürer (Lukacs, 1977: 55). Gögebakan; Scott geleneğinden hareketle kurgu kişinin tarihsel gerçekliğe uygunluğu konusunda ya hayali bir kişiyi ya da gerçek bir kişiyi merkeze yerleştireceğini söyler. Scott geleneğinde başkahraman genelde hayali bir kişiliktir. Gögebakan, yazarın roman kişilerini oluştururken genellikle bu iki yöntem arasından bir seçim yapması gerektiğini söyler. Ona göre, eğer başkahraman gerçek bir kişilikse, gerçeğe, yani tarihsel belgelere uygunluğu kaçınılmaz bir zorunluluk olacaktır. Bu durumda "yazar en azından hayal dünyasının oldukça geniş olanaklarını kullanmada kendini kontrol etme, sınırlama ihtiyacı hissedecektir. Sözü ettiğimiz noktalara dikkat etmemesi durumunda ise, başka bir deyişle; hem gerçek tarihsel kişileri romanının başkişisi olarak seçme hem de onlar üzerinde değişiklikler yapma yoluna başvurması durumunda birçok eleştiriyi göğüslemek zorunda kalacaktır"(Gögebakan, 2000:116).

Lukacs'ın ileri sürdüğü ve Gögebakan'ın vurguladığı noktaya uygunluk Yakubov'un romanında da karşımıza çıkar. Yakubov; öne çıkarmak istediği ve tarihin heybesinden seçtiği olayları, Gazneli Mahmud'un etrafına yerleştirdiği gerçek ve kurgu kişiler vasıtası ile anlatır. Yazar, Gazneli Mahmud ile ilgili olaylar, mekân ve kişiler konusunda büyük ölçüde tarihsel gerçekliğe sadık kalır. Bununla birlikte Gazneli Mahmud'un gerçek kişiliği ile romandaki kurgu kişiliği bilinen kronolojik/tarihsel olaylar dışında pek benzemez. Özellikle onun psikolojisi, siyasi hedefleri ve çevresi ile kurduğu ilişkilerde yazarın bakış açısı ve yorumu devreye girer.

Romanda Gazneli Mahmud'un saltanat sürdüğü dönem, tarihi gerçekliğe yakın bir şekilde verilmiştir. Sultan Mahmud'un soyu (Babası Sebüg Tekin), yaptığı savaşlar ve fetihleri(Hint Seferleri, Horasan, Buhara, Isfahan, Rey, Maveraünnehir, Semerkant, Gur, Sümenad fetihleri),

⁶ "Resûlullah vefat etmeden önce, "Lâ ilâhe illallah, ruh teslimi ne zor şeymiş!" dedi ve Hz. Âişe'nin kolları arasında "maa'r-refikî'l-a'lâ" (en yüce dosta) sözüyle ruhunu teslim etti (13 Rebûlevvel 11 / 8 Haziran 632 Pazartesi)"(Fayda, 2020: 420).

kendisine yüklemiş olduğu misyon (ülkesini mamur etmek, güçlü bir devlet kurmak, Sünni İslâmı yaymak), çocukları (Muhammed ve Mesud, diğer çocukları ve eşi/eşleri romanda yer almaz), kız kardeşi (Hatlıbegim, kaynaklardaki adıyla Hutli Hatun) ve vezirleri (Meymendi, Hasenek ve Ali Garib adıyla Hacib Ali) gibi tarihte yaşamış kişilerdir.

Tarihi romanın en önemli özelliklerinden biri de dili zamanın ruhuna uygun kullanmaktır. Yakubov, Gazneli Mahmud'un psikolojisini derinlemesine vermeye çalışırken zaman zaman ironik bir yaklaşım sergiler. Yazar yeri geldikçe dönemin dilini yansıtmaya çalışır, böylece okur onun bu üslubunda bir doğallık sezer. Romanda, örneğin, toplantılara başlamadan önce Sultan Mahmud'a ilk olarak hamd ü sena okunur. Sultan Mahmud; bir yandan "Bütün ehl-i Müslüman'ın ulu babası, saltanatımızın şan-ı şöhreti, tac-ı tahtımızın baht-ı saadeti, Fatih-i Muzaffer Emirul Müminin Sultan Mahmud İbni Sebüg Tegin Gaznevi Hazreti Alileri..."(Yakubov 2018: 69) şeklindeki hitaplarla ve "Sultanus Salatin, Paşşa-yı Alem, Aftab-ı Alem, külli Müslimi'nin en mükemmeli ve ademoğullarının en faziletlisi" (Yakubov 2018: 139) gibi unvanlarla yüceltilerek, diğer yandan "deli padişah, diktatör padişah, hastalık hastası olmuş padişah" gibi sıfatlarla eleştirilerek roman boyunca yazar tarafından ironik bir durum oluşturulur.

Tarih kaynakları ile roman arasındaki en önemli fark Gazneli Mahmud'un kişiliğinde ortaya çıkar. Romanını "adalet" kavramı temeline oturtan Yakubov, tarihçilerin görmediği ya da göstermediği ikinci bir Gazneli Mahmud kurgular. Sultan Mahmud, tarihçilerin anlattığı gibi tek yönlü ve olumlu bir kişilik değil, daha çok olumsuz bir kişilik olarak tanıtılır. Hayatının son zamanlarında ıstırap verici hastalığın pençesinde gördüğü kâbuslarda ve İbnî Sina ile Bîrûnî'nin yorumlarında biz onu daha yakından tanırız. Onun zamanındaki tarihçilerin aktardığının⁷ aksine, Sultan Mahmud; romanda acımasız, merhametsiz, tavizsiz ve müstebid bir Sultan olarak yer alır. Mahmud, hayatının son anlarında hataları ve pişmanlıkları ile baş başa kalır. O, roman boyunca hastalıktan kaynaklı olarak içsel bir dönüşüm yaşamak ister ama romanın temasına uygun olarak Yakubov buna izin vermez. Yazar, adil olmayan padişahı son anlarında kurtarmak ve yüceltmek istemez gibidir. Bu durumu aslında anakronik bir boyutta yorumlamak gerekir. Yazar Sultan Mahmud ile kendi dönemindeki Sovyet yöneticilerinin eleştirisini başarılı bir biçimde yapmış olmaktadır. Yakubov'a göre bu köhne dünyanın düzeni böyledir ve her zaman da böyle kalacaktır. Yöneticiler her dönemde ayındır ve onlardan uzak durmak gerekir. "Üstad Bîrûnî haklıymış. Bu dünyada hükmedenlerden uzak durmak gerekir" (Yakubov, 2018:429).

Romanda da yer aldığı üzere Gazneli Mahmud, Gazne Devletinin en büyük sultanıdır. Babası Sebüg Tegin'dir. Sebüg Tegin, Gazne Devleti'nin asıl kurucusudur. Tarih kaynakları Sebüg Tegin'in köle olarak Alp Tegin tarafından satın alındığını ve korunduğunu yazar. Alp Tegin ile Sebüg Tegin konusunda Merçil şu bilgiyi verir. "Alp Tegin tarafından Buhara'da köle olarak alınan Sebüg Tegin, görünüşte Samanilerin bir valisi olarak hareket etmesine rağmen, bağımsız bir Gazne Devleti'nin temeli onun zamanında atılmıştı (Merçil, 1989: 7). Utbî gibi tarihçilerde yer alan "Sebüktekin ile ilgili Alptekin'in kölesi olduğuna dair bilgi Gerdizi'de yer almamaktadır" (Akçay,

⁷ Bu konuda Utbî şöyle yazmıştır. "Gönüller ona kilitlenmiş, doğruluğu ve adaletine güven duyulmuş, ilmî tartışmalara katılarak isabetli görüşleriyle yönetimini güçlendirmiştir" (Utbî, 1966: 369; Zeki, 2018: 59'dan). "Nizâmülmülk, Gazneli Mahmud'un, âdil bir sultan olmakla beraber Allah'tan korkan, ilmi seven, uyanık, güçlü ve temiz dinli bir gazi olarak da bilindiğini aktarmıştır" (Nizâmülmülk, 1962: 65; Zeki, 2018: 59'dan). "Şebânkâreyî'nin ifadesiyle Gazneli Mahmud, iyi bir kul olup güzel hizmetler yapmıştır" (Şebânkâreyî, 1984: 158 II. C.; Zeki, 2018: 60'dan).

2015: 161). Samani komutanı Alp Tegin ve Sebüg Tegin, romanda tarihteki gerçekliğe uygun hatırlanırlar. Bu iki önemli tarihsel kişiliğin roman kurgusunda rolleri yoktur, ancak varlıkları yeri geldikçe sezdirilir. Romanda Alp Tegin, Sultan Mahmud tarafından Alitigin adıyla hatırlanır. “Kendisini (fk:Sebüg Tegin) satın alıp Nişapur’a götüren köle taciri o kadar cimriymiş ki altındaki atı ölünce onun semer ve koşumlarını da babasının (fk:Sebüg Tegin’in) omzuna yükleyip o uzun yolu yaya olarak yürütmüş”(Yakubov, 2018: 247). Sebüg Tegin yaşadıklarını şehzadelik çağında genç Mahmud’a şöyle anlatmıştır. “İki günde Nişapur’a vardık Pazarda Allah beni Samaniler başkomutanı Alitigin’e (fk:kaynaklarda Alptegin) nasip kıldı... Emir Alitigin kabiliyetli bir komutan, mert ve eli açık bir insandı. Beni kendisine hizmetçi yaptı. Ben de canla başla ona hizmet ettim!” (Yakubov, 2018: 248).

Tarih kaynaklarına göre, Gazneli Mahmud, 10 Muharrem 361 (2 Kasım 971) tarihinde Buhara’da doğar ve H. 421 (1030) tarihinde Gazne’de vefat eder (Merçil, 2003: 362-365). Şebânkâreyî Sultan’ın ölümü ile ilgili şu bilgiyi verir. “Mahmud, taht-ı revanla Firûzî Köşkü’ne giderek kendine bir mezar kazdırdı: “Beni bu bahçede ve bu avluda defnediniz” diyerek evine gitti, beş gün hasta yattıktan sonra 4 Rabûlâhir 421/11 Nisan 1030 tarihinde Cumartesi günü Gazne’de vefat etti” (Şebânkâreyî, 1984: 67, II.C.; Zeki, 2019:11’den). Romanda doğum tarihi verilmese de ölüm tarihi 421⁸ olarak verilir. Onun ölüm tarihinin H. 421 (1030) olduğunu romanda Cûzcânî’nin hatırlarında vermiş olduğu tarih bilgisinden çıkarırız. Romanda Sultan Mahmud’un ölüm tarihi ve gömüldüğü yer ilgili Cûzcânî hatıratında şu bilgiyi verir.“Bugün Hicri 481 (fk: 421 olmalı) Muharrem ayının 18. günü (...) Hatlıbegim’in gönderdiği mektuba göre, Sultan Mahmud ikinci ayın sonlarında dünyaya gözlerini yummuş ve Bağ-ı Firuz’un bahçesine defnedilmiş”(Yakubov, 2018: 426). Romanda Cûzcânî’nin Sultan Mahmud’un gömüldüğü yer olarak Firuz Köşkü’nü işaret etmesi, Şebânkâreyî’nin verdiği tarihsel bilgi ile örtüşür. Tarihi Gerdizi, Sultan Mahmud’un ölüm günü ve yaşı hakkında farklı bir bilgi aktarır. “Mahmud, 1029-1030 kışını Belh’te geçirdi. Fakat bu şehrin havasından dolayı Gazne’ye döndü. Burada da sağlığına kavuşamayan Sultan Mahmud, 30 Nisan 1030 tarihinde 58 yaşındayken öldü” (Gerdîzî, 1984: 194). Romanda Sultan Mahmud’un hastalığının ne olduğu tam olarak verilmez. Hastalığın belirtilerinden ve devasız oluşundan hareketle Sultan’ın verem veya veba hastalığına tutulduğu çıkarımında bulunmak mümkündür. Nitekim Merçil bu konuda şu bilgiyi verir. “Ömrünü savaş meydanlarında geçirmiş olan Gazneli Mahmud’un ölüm sebebini tarihçiler verem hastalığından olduğu konusunda birleşirler. Bu sebeple 30 Nisan 1030 yılında 59 yaşında Gazne’de vefat eder”(Merçil,1989: 77). Hastalığı tam olarak bilinmese de romanda sık sık onun vesvese hastalığına (bu aslında gerçek hastalığının yan etkisidir) tutulduğunu ve çok acı çektiğini görürüz. Hem biyolojik hastalığı hem de zihinsel travmaları Gazneli Mahmud’un sık sık kâbuslar görmesine ve geçmişi hatırlayarak pişmanlıklar duymasına neden olur. Bazı kaynaklar ise onun bir çeşit ishal hastalığından öldüğünü yazar. “Sultan Mahmûd, farklı rivayetlere göre iki sene boyunca kaynaklarda; sel veya su’il-kaniye olarak geçen ishal hastalığından dolayı 421\1030 senesinde Gazne’de vefat etmiştir. Ölümünden önceki dönemlerde

⁸ Romanda sehven olsa gerek, Sultan Mahmud’un ölüm tarihi yanlış yazılmıştır. “Bugün to’rt yüz sakson birinchi yil hijriy muharram oyining o’n sakkizi küni allomalar majlisiga ketgan shayx, namozi asr chog’i, qo’lida allaqanday maktub, qattiq hayajonda kirib keldi (...)Xatlıbegimning yozishicha, savr oyining oxirida bu dünyoni yetim qilib” (Yoqubov, 2015:473). “Bugün Hicri 481. Muaharrem ayının 18. günü. Allameler Meclisi’ne giden Üstat, akşam namazına doğru elinde garip bir mektupla, oldukça heyecanlı bir şekilde çıkıp geldi (...) Hatlıbegim’in yazdığına göre, Sultan Mahmud ikinci ayın sonlarında dünyaya gözlerini yummuş...” (Yakubov, 2018: 436).

sağlıklı gibi davranan Sultan hareket etmiş ve ata binmiştir. Hekimlerinin yasaklamasına rağmen Sultan Mahmûd onların isteklerini kabul etmemiştir”(Okudan, 2020: 71).

Gazneli Mahmud’un fiziki özellikleri ve düşünce dünyası hakkında bilgiler veren Nizâmülmülk, Gazneli Mahmud’un; uzun boyunlu, kalkık burunlu, çekik gözlü, kuru ciltli ve köse olduğunu, sürekli toprak yemesi sebebiyle yüzünün kızıştığını belirtir (Nizâmülmülk, 2016: 40). Tarihçi İbnü'l-Esir’e göre; Gazneli Mahmud yakışıklı, güzel yüzlü, orta boylu biridir (Merçil, 1989: 81). Romanda ise Sultan Mahmud farklı bir fiziksel yapı ile karşımıza çıkar. Onun iç dünyası dış görünüşünü adeta sevimsiz hale getirmiştir. “Oldum olası kara kuru, uzun boylu olan Sultan...(Yakubov, 2018: 43). “Oldum olası uzun boylu, esmer, kilolu olan Sultan, güya önceki görünüşünden başka bir şekil almış (...) sararıp solmuştu (Yakubov 2018: 69). “Sultan’ın seyrek bıyıklı ince dudaklarına belli belirsiz bir gülümseme çöktü” (Yakubov, 2018: 70).

Merçil’in de ifade ettiği üzere Sultan Mahmud’un çocukluğu hakkında kaynaklarda pek bilgi yoktur(2003: 362). Romanda da onun çocukluğu hakkında bilgi verilmez, ancak gençliği hakkında kurgu kişi Melikül Şarab vasıtası ile bilgi sahibi oluruz. Yazar, Gazneli Mahmud’u gençliğinde güçlü, korkusuz ve bir o kadar da kontrolsüz olarak kurgular. Roman boyunca zevk ve eğlenceye düşkün biri olarak verilen Mahmud, daha gençliğinde zavallı bir cariyenin parmaklarını keserek, acımasızlığını göstermiştir. “Emir Sebüg Tegin’in büyük oğlu genç Mahmud, kendisinin en yakın kölesi, çocukluktan beri beraber büyüdüğü Kutlu Kadem (fk:Melikül Şarab) ile her gece bu gizli bezm evine gelir, dindar babasından habersizce güzel rakkasleri seyretmek için buraya damlardı” (Yakubov, 2018: 23).

Erdoğan Merçil, Gazneli Mahmud’u “dindar, zeki, ileri görüşlü, ihtiyatlı ve âdil bir hükümdar”(2003: 362, 365) olarak tanımlarken, romandaki Gazneli Mahmud öyle değildir. O, romanda şehvetine düşkün bir kişilik olarak verilir.“Asman Melikesi sarayının en ücra köşesinde Sultan’ın gizli bir kulübesi vardı. Bu kulübenin duvarları, *Elfiye Şelfiye*⁹ destanından alınmış hayâsız tasvirler, çıplak erkek ve kadın arasında geçen seks ilişkilerini tasvir kılan resimler ve Hint saraylarından alınan çıplak dilberlerin altın heykelleri ile süslenmişti (...) Genelde kalfalar padişaha ikram edilecek genç kızları (...) Sultanla zina yapmaya hazır kıldardı (Yakubov, 2018: 56-57). Romanda işret meclislerinde gönül eğlendiren biri olarak kurgulanan genç Mahmud, tarih kaynaklarında gençliğinden itibaren iyi bir dini eğitim almış ve İslâma olan sadakatini ölene kadar sürdürmüş bir sultan olarak aktarılır. “Gazneli Mahmûd, şehzadelik yılları boyunca kitap okuyarak, hocaları ile ilim çalışmaları ve münazaralar yaparak kendini yetiştirmiştir. Her zaman hakkın ve doğrunun yanında olmayı, adaletli ve dürüst olmayı burada aldığı eğitimlerle öğrenen Gazneli Mahmûd, İslâm dinine sadık bir şekilde hayatını sürdürmüştür (Merçil, 1987: 19-20). Okudan’a göre de Gazneli Mahmûd; ahlaklı, edepli, usul ve erdem bilen bir şehzade olarak yetişmiş ve hükümdarlığı yıllarında da bu anlayışını devam ettirmeye gayret göstermiştir (Okudan, 2020: 50). Romanda Sultan, hayatının son demlerinde zaman zaman namaz kılıp ibadet etse de şaraba, kadına ve makama düşkünlüğü ölünceye kadar devam eder.

⁹ “Avfi, V. (XI.) yüzyılda yaşayan İranlı şair Ezrakî’nin Doğan Şah’ın iktidarsızlığını gidermek üzere o dönemin müstehcen sayılan eserlerinden Elfiyye ve Şelfiyye’yi nazmettiğini söyler” (Tokmak, 1995: 70).

Tarihi kaynaklarda Gazneli Mahmud, “âlimlere olan saygısı, adaleti ve iyi yönetimi, gerek kendi döneminde gerekse sonraki devirlerde edip ve şairler tarafından övülmüş, Fars edebiyatında adalet ve insafın timsali olarak gösterilmiştir (Merçil, 2003: 362). Roman boyunca iç dünyasında kendini hak ve adalet yoluna adanmış bir mümin olarak gören Sultan Mahmud, iç hesaplaşmalarında sebep olduğu haksızlıkları değil, hidayet yolundaki kutlu yürüyüşünü öne çıkarır. O, dinsizlerle ve Mecusilerle olan mücadelesinde başvurduğu her yolun meşru olduğunu düşünür. Şebânkâreyî Sultan Mahmud’un bu yönü ile ilgili şu bilgiyi verir. “(Sultan Mahmud) Batının uzak yerlerinde kötü dinli ve kötü mezhepli bir kimsenin olduğunu duyduğu zaman onu yakalatana kadar çaba harcar, ilim sahiplerinin huzurunda sorguya çekerdi. Mezhebini sorardı. Hatta peygamberin yolundan (şeriat-ı Mustafa) kıl kadar sapan ve yanlış yapan kimseler bizzat İmam Ebû Hanife ve İmam Şâfiî bile olsa idam edilmelerini emrederdi. Hayatı boyunca 50 binin üzerinde zındığın idam fermanını yazdı” (Şebânkâreyî, 2009:134). Yakubov, Sultan Mahmud’un din anlayışı ve bu uğurda yaptıkları noktasında Şebânkâreyî gibi tarihçilerin verdiği bilgiye yakın bir kurgulama yapar. Yakubov ile tarihçiler arasındaki fark ise bakış açısında ortaya çıkar. Tarihçiler Sultan Mahmud’un eylemlerini meşrulaştırırken Yakubov, bu bilgileri onu eleştirmek için verir. Yakubov’un üslubunda örtük bir eleştiri ve bir sorgulama sezilir. “Ya perverdigar-ı Alem! Asi kulunu affedesin! Ve lakin bu ne haldir ki, aciz benden Sultan Mahmud, hal ve hidayet yolunda kırk yıl cenk edip mağripte maşrika kadar ne kadar Mecusi ve dinsiz varsa hepsini kırıp geçirsin, ayağını bastığı yere Kuran’ı taşıсын... Şimdi iki gün rahat edeyim dediği zaman onulmaz dertleri başına sal ha! (Yakubov, 2018: 57-58). Romanda başka ülkeleri yakıp yıktığını kabul eden Sultan, yaptıklarını meşrulaştırma yolunu seçer. “Bil ki, cihangirlik yapmışsam bunu İslâm dini uğruna yaptım! Başka ülkeleri yakıp yıktıysam kendi ülkemi âbâd ettim!”(Yakubov, 2018: 140). Yazar, Sultan Mahmud’a İslâm dini adına yaptığı samimi ve kutlu mücadelesini hatırlatırken bile, “yakıp yıktıysam” dedirterek, dolaylı da olsa onun zulmüne işaret etmiş olur.

Tarihçi Utbî’ye göre, “doğunun ve batının hayrına davranışları olan Gazneli Mahmûd, halk ile iyi ilişkileri kurmaya gayret göstermiş devlet adamlarını himaye ederek korumuştur”(Utbî, 1858: 369-404; Okudan, 2020: 75’ten). Romanda onun bu yönüne koruyup kolladığı adamlarından olan Kadı Said şöyle dikkat çeker. “Kadı Said Hazretleri yerinden kalkarak bir konuşma yapmıştı. Konuşmasında, adalet kılıcını elinde sıkıca tutup cümle dinsiz ve kâfirleri katletmeye ant içmiş olan külli Müslimin’in en mükemmeli ve âdemoğullarının en faziletlisi Sultan Mahmud İbni Sebüg Tegin âlâ Hazretlerine hamdüsenalar okumuştur(Yakubov, 2018: 113). Romanda Sultan Mahmud’u olumlayan bir diğer kişi ise kız kardeşi Hatlıbegim’dir. Bunlar haricinde hem tarihi kişiler (İbnî Sina ve Bîrûnî başta olmak üzere) hem de kurgu kişiler (Melikül Şarab, Baba Hurma) onu daha çok olumsuz yönleri ile öne çıkarırlar.

Tarihi bir kişilik olan Abdussamed Evvel de yazar tarafından Sultan Mahmud’un ikinci yüzünü ortaya koymak için romanda hatırlanan kişiler arasına yerleştirilir. Abdussamed Evvel, Bîrûnî’nin gerçek hayatta hocasıdır. Yazar romanda onu mağdur bir yargıç olarak konuşturur. Tarih kaynakları Evvel’in, Sultan Mahmud tarafından dinsizlikle suçlanarak idam edildiğini yazarlar. “Bîrûnî Gazne’deyken hocası Abdüssamed, Karmatîlikle suçlanarak katledilmiş, kendisi de bu ithamla karşı karşıya kalmış, ancak onun ilmî seviyesi ve yirmi yedi yaşlarındayken Karmatî tehlikesi hakkında kaleme aldığı *Kitâb fî Ahbâri’l-Mübeyyida ve’l-Karâmita* adlı eseri sayesinde

kendini aklayabilmiştir”(Zeki, 2018: 112). Romanda Gazneli Mamud’un dinsizlikle suçlayıp darağacına gönderdiği Abdussamed Evvel, Kadı Said’e seslenir, ama aslında Gazneli Mahmud’a seslenir gibidir: “Üstat, sanki imam Hazretlerinden (fk: İmam İsmail) ilham almış gibi var gücüyle sesini yükselterek: -Allah nedir ey dinsiz? diye bağırmişti. Allah, adl ü hakikattir!...Sevab-ı azim nedir? Yetim ve esirlerin başını okşamaktır! Günah-ı kebir nedir? Sencileyin (fk. Gazneli Mahmud’u kasteder) dinsiziler gibi işret âlemine dalıp zevk ü sefa içinde gün geçirerek din-i diyaneti unutmaktır” (Yakubov, 2018: 114). Yazar, Gazneli Mahmud’u yargılamaya Bîrûnî’nin iç konuşması ile devam eder: “Hey! Zevk ü sefa uğruna iman ve itikadı yâdından çıkaran bende-i aciz Mahmud Gaznevi! Son sözüme kulak versin!...Allah senin günahlarını affetmeyecek! Kılıcından kan damlayan senin gibi bir diktatörü” (Yakubov, 2018: 114). Yakubov, Bîrûnî’ye bu sözleri söyler, ancak tarih kaynakları Bîrûnî’nin Sultan Mahmud hakkındaki görüşü konusunda farklı bilgiler verirler. “Bîrûnî, Gazne ve Gazneli Mahmud’u övmüş, Gazne’den “doğunun başşehri”, Gazneli Mahmud’dan “âlemin aslanı”, “zamanın yegânesi” diyerek söz etmiştir (Tümer, 1992: 206). Merçil ise şu bilgiyi kaydeder: “Bîrûnî Gazneli sarayında uzun süre kalmış ve *Tahkîku mâ li’l-Hind* adlı eserini bu dönemde yazmış, ölümünün ardından Sultan Mahmud’u “âlemin aslanı ve zamanın yegânesi” olarak tanıtmıştır” (Merçil, 2003: 365).

Tarih kaynakları, Sultan Mahmud’dan cömert ve halkının dertleri ile dertlenen bir sultan olarak da bahsederler. Babasının ona verdiği nasihatlere sonuna kadar uyduğu ve kendisinin de çocuklarına bu yolla nasihatlerde bulunduğu kayıtlarda vardır. Babası Sebüg Tegin, siyasetname niteliğinde olan *Pendname* aldı bir risale yazmıştır. O, *Pendname*’sinde¹⁰ oğlu şehzade Mahmud’a iyi bir sultan olması için nasihatler verir. Onun devletini yönetirken, Allah’tan korkması gerektiğini çünkü ancak korkan bir insanın hakkaniyetli karar vereceğini, adaletli ve hakkaniyetli olursa halkının da kendisine hürmet edeceğini ve böylelikle yöneticiliğinin uzun olacağını söyler. Sebüg Tegin, onun haksızlık ve zulümlere karşı halkı koruması gerektiğine vurgu yapar. Ona göre, iyi bir yönetici, iyi yoldan mal toplar, zulüm ve haksızlığı ise bertaraf eder (Okudan, 2020: 50). Şebânkâreyî ise, helal-haram konusunda Sebüg Tegin’den şu nasihati aktarır. “Mal ve mülkü helal yoldan toplamak önemlidir. Sana halkın malını zorla almanı tavsiye etmiyorum. Eğer malı zorla toplayarak hazineye koyacaksan o senin dünya ve ahrette düşmanın olacaktır” (Şebânkâreyî, 1984: II, 40-42; Merçil, 1975: IV, 229-232). Kaynaklar Sultanlığı süresince onun bu nasihate uyduğunu beyan etse de “bazı kaynaklar Sultan Mahmud’un “çeşitli yollarla halkın mallarını almaya çalıştığını” da yazar (Merçil, 1989: 81). Romanda onun Baba Hurma’nın tek varlığı ve geçim kaynağı olan hurmalığına el koyması trajik bir olay olarak verilir. “Melikül Şarap (fk:Kutlu Kadem), iç muhasebe yapması için Sultan Mahmud’a şöyle der: “Evet, Baba Hurma Sevdâi! Paşşây-ı Âlem Bağ-ı Firuz’unun bulunduğu yerde bu dilencinin muhteşem bir hurmalığı vardı. Emirim bu bahçeyi onun elinden alarak yerine o muhteşem bağı kurdular. Mekânsız kalan şu zavallı ise tam yirmi yıldır, çulsuz çaputsuz sürünüp duruyor! Emirimiz de burada oturmuş, bu bağ bahçeleri kim için yarattım diye konuşup duruyor” (Yakubov, 2018: 140). Sultan Mahmud’un cömertlik yapıp para ve yiyecek dağıttığı tarihi bir gerçekliktir.¹¹ “Gazneli Mahmud’un saray

¹⁰ Şebânkâreyî, Mecma’u’l-Ensâb adlı eserinin ikinci cildinde Emir Sebüg Tegin’in Pendnâmesinin zikri adlı bir bölüm açar ve oğlu Mahmud’a geçmişi, ataları, dini, siyasi ve ahlaki nasihatlerini içeren altı sayfalık öğütleri zikreder (Şebânkâreyî, 1984: II, 37-42).

¹¹ “Gazne sarayında yetişmiş meşhur mutasavvıf ve şairlerden olan Ebü’l-Müccid Muhammed b. Âdem Hekim-i Senâi, (472/1080–525/1131) bir şiirinde; *Senin avucun cevher madenidir. Her zaman cevher saçar. Eğer Rabbin canını vücudundan alırsa sen cansız*

şairlerinin vurguladıkları ortak nokta Gazneli Mahmud'un Ehl-i Sünnet eksenli dinî siyaseti, Hindistan fetih hareketleri, cesareti, hayırseverliği ve cömertliği olmuştur" (Zeki, 2019: 170). Ancak Yakubov romanda verdiği örneklerle onun cömertliğini bir diyet ödeme olarak anlatır. Sultan Mahmud'un, günahlarının affı için Mezar-ı Kelan kabristanında yemek ve para dağıtacağını söylemesi üzerine Melikül Şarab, onun yüzüne gerçekleri acı bir şekilde vurur. "İşlediğiniz günahlardan arınmak için kırk deve, kırk inek değil kırk bin deve, kırk bin inek kesseniz yine de yetmez Paşşay-ı Alem! ... Çünkü kestiğiniz kelleler, zulmünüzden illallah deyip ağlaşan müminlerin sayısı, aha şu çınar ağacının yapraklarının sayısından daha çoktur!"(Yakubov, 2018: 139).

Sultan Mahmud, hükümdarlığı sırasında Horasan ile bugünkü Afganistan ve Belûcistan denilen ülkeleri hükmü altına alır. Mâverâünnehr Hanı İlik Han ve sonra Kadir Han'la savaşarak Ceyhun'un ötesine ve Harezmi'e kadar sınırlarını genişletir. Bozuk itikat sahibi Büveyhîlerden İran ve Irak taraflarında İsfahan, Rey, Sâve, Kazvin, Ebher, Zencan şehir ve kalelerini alır, sapık tarikatlara mensup olanları cezalandırır. Bu tür ideolojilere ait kitapları yok ettirir, bunlara katılanları da takip ettirir, ileri gidenleri ise öldürtür."¹² Onun bu fetih hareketleri büyük oranda romanda da yer alır. "Hindistan, Horasan ve Buhara hanlıklarını tarumar edip önünde şahlar diz çökerken en mutlu anlarını yaşadığını zannetmişti" (Yakubov, 2018: 136). "Doğu'da Hindistan, Batı'da Horasan illeri yetmemiş gibi bundan 3-4 yıl önce Buhara ve Semerkand'a 10 bin cengaver ile saldırmış(Yakubov, 2018: 206).

Gazneli Mahmuûd, 1001 ve 1027 yılları arasında Hindistan'a 17 büyük sefer düzenlemiş ve buradan elde ettiği ganimetler ile ülkesini mamur hale getirmiştir. Bu seferler, aynı zamanda onu tarihin en büyük sultanları arasına sokmuştur.¹³ Bu şöhreti tarih kaynakları genelde haklı nedenlere dayandırarak meşrulaştırır. "Gazneli Mahmud, İslâm dinine hizmet etmek, İslâmı yaygınlaştırmak için her yıl buraya sefer düzenlemeyi kendine farz kılar"(Merçil, 1989: 23). Bu meşrulaştırma romanda onun iç hesaplaşma yaptığı bölümlerde layt motif olarak geçer. Sultan Mahmud'un halkının refahı ve Sunni İslâmın yayılması için yaptığı seferleri ve uygulamaları İbnî Sina ve Bîrûnî pek haklı görmez. Romanda İbnî Sina, hizmet kıldığı bütün padişahları iyi ve kötü yönleri ile değerlendirir ve yaptıkları adaletsizlikleri söylemekten çekinmez. Sultan Mahmud'u ise o, sultanların hepsinden daha acımasız görür. İbnî Sina, bu konuda tarihçilerin bakış açısından ayrılır ve şöyle düşünür: "Hindistan'a 17 defa sefer düzenleyip nice şehirleri yakıp yıkan, nice kale ve ibadethanelere sığınan binlerce kadın çocuk ve yaşlı erkeğin üzerinden diri diri at sürüp giden Sultan Mahmud gibi cihangir karşısında İbnî Sinan'nın hizmet kıldığı küstah sultanlar (fk:Şemsüddeve, Melike Saide gibi) zezem suyuyla yıkanmış kalırdı!" (Yakubov, 2018: 206).

Sultan Mahmud, düzenlediği seferler esnasında Kaûc, Lahor, Delhi gibi birçok büyük Hindistan şehirlerini ele geçirir(Merçil, 1989: 23). Tarih kaynaklarının nesnel (bazen taraflı) ve ayrıntısız verdiği bu fetih hareketlerini romanda farklı bir açıdan görürüz. Bu açı savaşların gerçek ve acımasız yüzünü ortaya sermeyi amaçlayan bir bakış açısidir. " (Sultan Mahmud),

nasıl yaşayabilirsin, diyerek Gazneli Mahmud'un eli açık olduğunu, o olmayınca bu kadar cömertliğin ve hayırseverliğin yapılamayacağını dile getirmiştir (Zeki, 2019: 135)

¹²İslam Tarihi Ansiklopedisi, 5. Cilt <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/İslam-Tarihî> (alındı: 22.11.2023).

¹³ Sultan Mahmud'un tüm Hindistan seferleri için bk. (Palabıyık, 2007: 139-152). Baloch, Sultan Mahmud'un Hindistan'a 12 veya 13 sefer yaptığını, bu sayıyı müsteşriklerin abarttığını, Hindistan her yıl değil, zaman zaman yapıldığı ve bu seferlerin sadece Hindular üzerine değil, Kusdar, Multan ve Sind gibi Müslüman yöneticilerin üzerine de yapıldığını söyler (Baloch, 1991: 554-555).

Hindistan'daki muazzam kaleleri bir bir zapt ederken, teslim olmakta direnen şehirleri ateşe verirken, dağ gibi yığılan altın ve mücevherleri ganimet olarak alırken (...) Bir çift kanatla göğe yükseldiğini hissetmişti” (Yakubov, 2018: 136).

Gazne tarafından baktığımızda savaşlar ve elde edilen ganimetler eşyanın doğasına uygun gibidir. Hatta tarih kaynaklarında Gazneli Mahmud'un Hindistan'a huzur getirdiği de kaydedilir. Sultan Mahmud, “Hintlilere ait meşhur puthânelerini cami hâline getirir, Hinduların putlarını süsleyen mücevherleri ve hazîneyi, Haremeyn-i Şerîfeyne (Mekke-Medîne) hediye eder. Hind Brahmanlarının ölümlerini nehre atmaları, kadınları kocalarının cenazesi ile birlikte diri diri yakmaları gibi âdetlerini yasaklar.¹⁴ Bu fetih hareketleri ve Hindistan'da yapılanlar ile ilgili eleştirel düşünenler ise başta İbnî Sina ve Bîrûnî olmak üzere, İmam İsmail Gazi ve kurgu kişilik Melikül Şarab'dır. Tarihçilerin anlattığının tersine, romanda İbnî Sina, onun kadınların kocaları ile gömülmesi âdetini kaldırmadığını, aksine Gazne ordusunun daha büyük felaketlere neden olduğunu şöyle anlatır: “Bundan beş altı yıl önce Hindistanlı bir gezgin bir şey anlatmıştı. Hintliler arasında “cevahir”¹⁵ denilen bir gelenek varmış. Buna göre, kocaları savaş meydanında ölen kadınlar kendilerini ateşe atıp hayatlarına son verirlermiş. Sultan Mahmud'un bastırıp geldiğini gören binlerce kadın cenk meydanında kocalarını kaybettikleri için kendilerini ateşe atıp hayatlarına son vermişler. Hintli gezginin gözlerinden yaşlar akıtarak anlattığı bu gerçekleri dinleyen İbnî Sina dehşetten titremiş ve o gün Sultan Mahmud'u görmemeye ant içmişti(Yakubov, 2018: 206).

Sultan Mahmud, “Hindistan seferlerinin altıncısında 1009 yılında savaş meydanından kaçanları, içinde meşhur bir tapınağın bulunduğu sarp Nagarkot (Bhim Nagar) kalesine kadar takip

eder. Mahmud'un ordusu üç günlük kuşatmanın ardından bu kaleyi de alır (Merçil, 1989: 30)¹⁶. Tarihçilerin yakma, yıkma ve masumları öldürme gibi ayrıntı vermeden anlattıkları bu ve benzeri fetihler üzerine öğrencisi Hintli Sebhu ile konuşan Bîrûnî, Gazneli Mahmud'un tüm Hindistan seferlerini eleştirir ve olanlardan bizzat onun sorumlu olduğunu söyler: “Kan döktüyse Emirül Müminin denilen Gazneli Sultan ve onun askerleri döktü! Şehirleri talan edenler, ibadethaneleri ateşe verenler onlar”(Yakubov 2018: 48). Tarih kaynaklarından sadece bir tarihsel olgu olarak öğrendiğimiz benzer fetihler için Yakubov, romanda nasıl bir facia yaşandığını ve acımasızlığın hangi boyutlarda olduğunu Bîrûnî'nin şahitliğinde şöyle anlatır: “Şehir teslim olmuyorsa ne yapmak lazım Emir Nuştegin? –Ateşe vermek gerek Aftab-ı Âlem! –Madem öyle de niçin ateşe vermiyorsun? Neden ha?” (Yakubov, 2018: 53-54). Bu konuşmaya şahit olan Bîrûnî, Hintlilerin gönderdiği elçinin merhamet dilediğini, kalede yaşlı, kadın ve çocuk biçarelerin olduğunu, merhamet etmesi gerektiğini söylese de Gazneli Mahmud onu dinlemez. “Biçareymiş! Diye bağırdı Sultan, (...) Biçarelerse neden muzaffer ordularına karşı direndiler? Neden teslim

¹⁴ İslam Tarihî Ansiklopedisi, 5. Cilt <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/İslam-Tarihî> (alındı: 22.11.2023).

¹⁵ Hindulardaki bu âdetin adı “Sati” olarak adlandırılır. “Dul kadınları kocalarının cenaze ateşinde yakma geleneği eski bir HindoGermanik âdetidir. Benzer uygulamalar hem Avrupa'da hem de, özellikle İskandinav kültürlerde, eski Mısır, Yunan ve Bali'de oldukça yaygındı. Fakat dinsel bir seremoni olarak gelişen satânin kökeni muhtemelen Hindulara dayanır. Satâ, dul kalmış bir kadının kendini kocasının cenaze ateşine atarak hayatına son vermesidir. Hindu inancına göre kocası ölen bir kadının kendini kocasının cenaze ateşine atmaktan başka bir görevi yoktur” (Kayalı, 2013: 365).

¹⁶ Bu fetihle ilgili Gerdizi şehirde insanlara ne yapıldığı hakkında ayrıntılı bilgi vermez. Akçay, Gerdizi'den şu bilgiyi aktarır. “O yerden 399 senesinde Hindîstân tarafına gitti ve Anandpâl'le savaştı. Anandpâl'i yendi, otuz fil aldı ve askerler pek çok çok ganimet buldu. O yerden Bhîm Nagar kalesine gitti ve o kaleyi kuşattı, üç gün savaş yaptı ve kale halkı aman istemek için geldiler, kale kapısını açtılar. Emir Mahmûd kendi has adamları ile kaleye girdiler, o hazineleri altın, gümüş ve elmas ki Behîm Pândû devrinden beri konulmuş ne varsa aldılar”(Akçay, 2015: 110).

olmadılar” (Yakubov, 2018: 54). Gazneli Mahmud, Bîrûnî’yi ve yalvaran elçiye dinlemez ve Emir Nuştegin’e kaleyi ateşe vermelerini emreder. Sultan, kale yanarken, içindeki insanların korku ve çaresizlik içinde dua okumalarına ve teslim olmamalarına daha da sinirlenir. “Ey yaratıcı Tanrım! Dedi Sultan yüreği sızlayarak. Bu dinsiz Mecusileri diri diri ateşe attık, yine de diz çökmezler mi? Diri diri yanarken hale şarkı söyleyenleri de ilk defa görüyorum! (Yakubov 2018: 54). Sultan Mahmud’un her ne kadar yüreği sızlasa da karar kesindir. “...Ne var ki Sultan bu gözyaşlarına acımamış ve muazzam kalenin dört tarafında ateş yakılmasını emretmişti. Kaleye sığınmış olan 50 bin kişi hep birlikte diz çöküp ibadet ederken, hayır, ibadet değil yürekleri parçalanarak içli hazin bir ilahiyi terennüm ederken, alevler içinde kalıp kül haline gelmişti” (Yakubov, 2018: 44). Bîrûnî, Sultan Mahmud’u durdurmaya çalışsa da onu ikna edemez, zira İslâma olan bağlılığı onu motive eden en önemli etkidir. “Boş yere konuşuyorsun Ebu Reyhan! Bu, günahsız insanların değil, dinsizlerin feryadı! Dinsizlerin feryadı ise Hüdavend-i Kerim’e ulaşmaz!” (Yakubov 2018: 55). Mazlumların duasını ve feryadını şarkı söylemek sanan veya öyle olduğuna inanmak isteyen güçlü çağındaki Gazneli Mahmud, geçmişte yapmış olduğu bu zulümleri muhasebe ettiği son günlerinde de meşrulaştırmak ister. “Aklından tamamen çıkmış olan bu hadiseler neden yâdına düştü? Yoksa Emirül Müminin gibi bir Fatih-i Muzaffer’in ordusuna teslim olmamakta direnen dinsizleri katliam kılmak günah mı?”(Yakubov, 2018: 55).

Karahanlılar arasındaki taht mücadeleleri Gazneli Mahmud’un fetihleri için fayda sağlar. Karahanlılardan Yusuf Kadir Han’ın kardeşi Ali Tegin, Buhara’yı ele geçirerek ölümüne kadar Gaznelilerin Orta Asya’daki isteklerine karşı gelir. Yusuf Kadir Han’ın kardeşi Ali Tegin için Sultan Mahmud’dan yardım istemesi, Maveraünnehir halkının da Ali Tegin’in zulmünden şikâyetçi olması üzerine Mahmud, Ali Tegin üzerine harekete geçer. Ali Tegin, Semerkand ve Buhara’yı terk ederek çöllere kaçar. Sultan Mahmud, Bilge Tegin’i takip için görevlendirir. Ali Tegin kaçmayı başarır ama karısı, kızları ve hazinesi Bilge Tegin’in eline geçer. Bilge Tegin onları Semerkand’a getirir (Merçil, 1989: 55-56). Romanda bu olaya da değinilir. Sultan Mahmud’un adamları Ali Tegin’in eşini Sultan’a sunmak isterler. İbnî Sina’nın sevdiği kadın olan kurgu kişilik Butagözbegim’in kızı Karagözbegim, Buhara Hâkimi Ali Tegin tarafından Emir Mesud’a cariye olarak gönderilir. Ali Tegin, Sultan Mahmud tarafından esir edilen karısını ve kızını kurtarması için onu hediye olarak göndermiştir. Yine romanda Sultan Mahmud ile Ali Tegin mücadelesi şöyle anlatılır. Sultan Mahmud, Buhara’yı bastığı sırada on bin filden oluşan ordusu Alitegin’i korkutur. Ali Tegin’in saltanatı bırakıp kaçmasıyla Sultan genç hanımını esir alarak götürür ama kadını görmez. Buradaki amacı ise Ali Tegin’i gönül ateşi içinde bırakmaktır. Bir gün Ebul Hasenek ise Sultan’a gelip Ali Tegin’in hanımının Sultan’ın aşkı ile yanıp tutuştuğunu söyler. Bunun üzerine içtiği şarabın tesiriyle kadını görmek istediğini belirtir ve kapattığı kulübeyi açtırır. Ancak kadınla birlikte olacağı sırada yine karnına saplanan ağrı yüzünden odadan çıkarırlar. Sultan, Ali Tegin’in hanımı ile birlikte olmak istemiş, ama hastalığı yüzünden gerçekleştirememiştir (Yakubov, 2018: 10-108).

Tarih kaynakları Gazneli Mahmud’un ilim ve sanat adamlarına büyük değer verdiği ve onları sarayına davet ettiği konusunda genelde benzer bilgileri verirler. Sultan Mahmud döneminde edebiyat ve şiir büyük gelişme göstermiştir.¹⁷ “Devletşah’ın rivayetine göre Gazne sarayında dört

¹⁷ Gazneliler döneminde ilim ve sanat adamları ve faaliyetleri ile ilgili bilgi için bk. (Zeki, 2018: 95-112, 160-170).

yüz kadar şair vardı. İran edebiyatının meşhur şâirleri olan Farruhî, Minûçihri, Ascadi, Gaza'irî vb. Gazneli Mahmud'un himayesinde yetişmişlerdir. Günümüzdeki edebî Farsça'nın temelini atan, ünlü Şehname şâiri Firdevsî de bunların arasında yer alır”(Kafesoğlu, 1997: 394). Bu konuda Şebânkâreyî şu bilgiyi aktarır. “Zanaatkârlar, oymacılar ve ilim adamları için fazla miktarda ödenek ve vakıf ayırmıştır. Sultan Mahmud sarayına büyük yetenekleri toplamaya çalışır, diğer ülkelerden şair ve ilim adamlarını kendi ülkesine çağırır, şiiri çok sever, şairleri herkesten üstün tutup onlara daha fazla bahşiş verir. Örneğin bir Alevi şair olan Alev-i Zeynebî denen şaire defalarca fil yükü altın bahşetmiştir(Şebânkâreyî, 2009:136). Gazne sarayındaki şair ve ilim adamları konusunda romanda çok sayıda bilgi yer alır. Sultan Mahmud'un kız kardeşi Hatlıbegim abisinin devasız hastalığın pençesinde kıvranışı karşısında çaresizdir. Bu çaresizlik içinde onca bilim adamının bir işe yaramadığını dile getirir. Hatlıbegim, Bîrûnî'ye şöyle der. “Saray ağzına kadar ilim adamı, şair, hatip ve şöhreti dört bir yana yayılmış tabiple dolu, fakat ağabeyim ateşleri içinde kıvranıp durmakta! Derdine deva, gönlüne sefa verecek ne bir habibi var, ne de tabibi(Yakubov, 2018: 36). Yazar, Sultan Mahmud'un sarayına sadece bilim ve sanat adamlarını değil, güzelleri de topladığını şöyle anlatır. “Haremine Çin, Mısır, Hindistan ve Diyar-ı Rum'dan güzellikte eşsiz huriler yığmış, tavus kuşu gibi rengârenk açılan saçılan rakkaseleri, bülbül sesli hanende ve sazandeleri, şöhreti dört bir yanı kaplamış şairleri, ilim doruğuna çıkmış bilginleri bir araya toplamıştı” (Yakubov, 2018: 58).

Tarih kaynaklarında bilim ve sanat adamlarının saraya davetlerinin nasıl olduğu ve sürecin nasıl işlediği ile ilgili ayrıntı verilmez. Örneğin davet edilenlerin gönüllü mü yoksa mecburiyetten mi Gazneli Mahmud'un davetine icabet ettiği kaynaklarda pek geçmez. Daveti kabul edenlerin başlıca motivasyonu, genelde bahşiş, rahat bir hayat ve yüksek makamdır. Sultan Mahmud'un sarayındaki bilim ve sanat adamlarını ödüllendirdiği ve onları koruduğu ise tarihi bir gerçekliktir. “Gazneli Mahmud, cömertliği ve âlimlere bol ihsanda bulunmasından dolayı çevresinde Bîrûnî, Nâsihî, Kâdı Sâid, Unsûrî, Utbî, Gerdîzî, İbn Fûrek, Ascadî, Ebü'l-Feth el-Büstî gibi birçok ulemâ toplanmış, yüksek seviyeli ilmî ve kültürel bir muhit oluşturmuşlardır”(Nemr, 1981: 130; Zeki, 2018: 63'ten). Buna karşın Sultan'ın bazı bilim adamları ve sanatçılar ile problemler yaşadığı da kaynaklarda geçer. Gazne'de Sultan Mahmud ile problem yaşayan iki önemli isim vardır ki bunlar romanda da yer alırlar. Sultan Mahmud her ne kadar Bîrûnî ve Firdevsî'yi¹⁸ sarayına davet etse de onlarla yıldızı pek barışmaz. Tarih kaynakları Gazneli Mahmud'un İbnî Sinayı davet ettiğini de yazarlar, ancak İbnî Sina onun davetine olumlu cevap vermez ve kaçak bir hayat yaşamak zorunda kalır. “Gazneli Mahmud, Karmatî fitnessi yüzünden şüphelendiği âlimleri yakından takip etmiş, Karmatî ve Bâtûnî düşüncede olanları cezalandırmıştır. İbn Sînâ'nın da Karmatî fırkasına mensup olduğu Gazneli Mahmud'a bildirilince İbn Sînâ'nın huzuruna çağrılmasını emretmiştir” (Zeki, 2018:110). Bîrûnî ise Gazneli'nin çağrısına olumlu cevap verir ve Gazne'ye gider. Romanda Gazneli Mahmud'un daveti, Bîrûnî ile İbnî Sinan'nın bu konudaki görüşleri ve tavırları ayrıntılı olarak verilir. Romandan biz İbnî Sina'nın neden Gazne'ye gitmediğini de öğreniriz. Hayatını bilime ve adaleti aramaya adanmış olan İbnî Sina, acımasız ve baskıcı olan Sultan'a hizmet etmek istemez. İbnî Sina; ailesini, çocukluğunu ve doğduğu topraklar olan Buhara'daki Afşane köyünü

¹⁸ Ateş, kaynaklarda geçen tarihlerden ve metinlerde geçen bilgilerden hareketle Sultan Mahmud'un Şâhnâme'yi beğenmediği, bunun üzerine Firdevsî'nin ona hicviye yazdığı hakkında bazı kaynaklarda yer alan bilgilerin asılsız olduğunu ve gerçeği yansıtmadığını ileri sürer” (Ateş, 1954: 162-168).

hatırlayıp hüzünlenirken şöyle düşünür. “Ve şimdi sen, İbnî Sina olarak, Buhara’yı kırıp geçiren, yağmalayan bu sultanı tedavi etmek zorundaymışsın. Tedavi edeceksin ki yeni şehirleri kırıp geçirmek için kendisinde güç bulsun. İşte bunun için Gazne’ye gitmen gerekmiş” (Yakubov, 2018: 206). İbnî Sina’nın kaçak hayatı ve Gazneli Mahmud’un onu bulmak için çizirdiği resimlerle ilgili hikâye, tarih kaynaklarına yakın bir şekilde romanda da yer alır. “Gazneli Mahmud’un çağrısına uymayarak Hârizm bölgesinden firar eden İbn Sînâ’nın resmini Ebû Nasr Mansûr el-İrakî’ye çizdirerek bölge devlet ve hanedanlıklarına göndermiştir. Nitekim Ziyârî hanedanının hükümdarı kendisine sığınan İbn Sînâ’yı Ebû Nasr Mansûr el-İrakî’nin çizdiği resimden tanımıştır (Palabıyık, 2011: 70). Romanda Ali Garib ile Piri Bukri arasında şöyle bir konuşma geçer: “(Piri Bukri der)-Resmini gördüm.(Ali Garib der)-Ne resmi? “(Piri Bukri der) -Onun (...) ressam Ebu Nasr Arrak tarafından çizilen ve kırk ülkede kırk nüsha dağıtılan Hazreti İbnî Sina’nın resmi”(Yakubov, 2018: 84). Romanın sonunda ise Sahte İbnî Sina olan Şehvani’nin sahtekârlığını ortaya çıkarmak ve Sultan’ı kerhen de olsa tedavi etmek için gerçek İbnî Sina Saray’a gider. Bu gidiş tarih kaynaklarında geçmez. İbnî Sina’nın Sultan Mahmud’a biat etmemesinin bir nedeni de dini ve ideolojik ayrılıktır. Sultan, Sünnî İslâm’ı yayma gayesi ile muhalif pek çok grup ve inancı yok etmeye çalışırken¹⁹ İbnî Sina ve Bîrûnî daha insancıl ve daha hoşgörülü bir yol seçerler. İbnî Sina üstelik İmam İsmail Gazi gibi akılcı ve muhalif kişileri kendine daha yakın hisseder. Bu nedenle biz onu Karmatîlerin²⁰ giydiği mavi başlık ve mavi ceket ile Gazne’ye gelirken görürüz. İbnî Sina bu akımın içinde bizzat yer almasa da fikren bu kişilere yakın durur. Yazar, onu Saraydan Karmatîlerin lideri İmam İsmail’in adamlarına kaçırarak Sultanın zulümden kurtarır. Romanda Karmatîlerin faaliyetleri gerçeğe uygun verilir. Yakubov, onların faaliyetlerini meşrulaştırma eğiliminde gibidir. Bilindiği gibi Karmatîlik, Sultan Mahmud zamanında önemli faaliyetlerde bulunmuş bir tarikattır. Akılcılığı öne çıkardıkları ve Sünnî İslâma ters bazı faaliyetlerde buldukları için ehl-i sünnet dışı bir yapılanma olarak algılanmışlar ve Sultan Mahmud’un gazabını üstlerine çekmişlerdir. “Propagandalarında zulüm ve baskıları kaldırarak yerine adalet ve eşitliği koyacağını vadeden Karmatî hareketi” (Hizmetli, 2001: 510-513) romanda da bu misyon ile yer alır. Romanda Abdussamed Evvel ve İmam İsmail Gazi önemli temsilcilerdir ve bunlarla ilgili romanda olumsuz bir yorum söz konusu değildir. Aksine İbnî Sina vasıtasıyla Karmatîlik ile ilgili okuyucunun zihninde olumlu bir hava da oluşur. Tarih kaynakları, Sultan Mahmud’un dördüncü Hint Seferinde Karmatîlerin üzerine yürüdüğünü ve onları iyice zayıflattığını yazarlar, ancak romanda bu olaya değinilmez. “Onun Hindistan seferlerinin bir amacı da Sünnîliği korumak ve güçlendirmektir. O sırada Mültan’ın idaresini elinde bulunduran Karmatî Ebû’l-Fütûh Dâvûd’un bâtinî düşünceleri yaymaya çalışması Mahmud’un oraya bir sefer düzenlemesine sebep oldu. Mültan’ı fethederek

¹⁹ Gazneli Mahmud, babası hayattayken ilim ve ulemâ ile iç içe olmuş, Ehl-i Sünnet itikâdı üzere hareket etmiş, Ehl-i Sünnet imamlarının görüşlerini incelemiş, çokça hadis ve tefsir araştırmalarında bulunmuş, hak ve bâtıl bütün mezheplerin inceliklerine vakıf olmuştur. Devletin başına geçince illere gönderilen memurlardan halkın itikâdı konusunda bilgi vermelerini özellikle istemiş, görevlilerden ülkesine Bâtinî düşüncesinin girmeye başladığını öğrenince de, derhal din görevlilerini göndererek batıl düşüncelere karşı mücadele etmiştir (Perviz, 1957: 246). Onun bu tarz faaliyetleri bazı tarihçilere göre Sultan Mahmud’u taassup derecesinde itikadına bağlı biri yapmıştır. “Gazneli Devleti ehl-i sünnet olmakla beraber, Sultan Mahmud, tarihçiler tarafından ‘mutaassıp sünnî’ olarak anılmıştır” (Köprülü, 1941: 319-141).

²⁰ “Karmatîler, Kûfe’deki İsmâîlî dâisi Hamdân b. Eş’as Karmat’a nisbetle bu adı almışlardır (...) Genel kabule göre Karmatîler 255 (869) yılında Abbâsîler’e karşı düzenlenen Zenc isyanı sırasında ortaya çıkmışlardır. Hareketin kurucusu olarak kabul edilen Hamdân, Sâbiîliğe mensup olup Kûfe yakınlarındaki Dûr köyündendir (...) Sonra çıkarılan bütün ayaklanmalar Karmatîler’e mal edilmiş, bazan da Fâtımî-İsmâîlî hareketi Karmatîlik olarak nitelendirilmiştir” (Hizmetli, 2001:510-513).

buradaki Karmatîler’i cezalandırdı (396/1006) ve Caypal’ın müslüman olan torunu Suhpal’ı (Nevasaşah) Mültan valiliğine tayin etti” (Merçil, 2003: 363).

Bîrûnî tarihçilerin kaydettiği üzere sarayda ilk zamanlarda Sultan ile problem yaşasa da daha sonra saygın bir yere sahip olur. Romanda ise Bîrûnî’nin zaman zaman Sultan Mahmud tarafından cezalandırıldığını öğreniriz. Sultan ona her kızdığına kısa süreli de olsa zindanın yolunu gösterir. Saray’ın en ünlü şairi Firdevsî ise Sultanın nazarında saygın bir yere sahipken, yazdığı Şehname yüzünden Saray’dan kovulur.²¹ Firdevsî’nin saraydaki hayatı ve Sultan Mahmud ile yaşadığı sıkıntılar konusunda kaynaklar farklı bilgiler verirler. Çoğu kaynağın birleştiği husus ise Firdevsî’nin saraydan bir şekilde kovulduğu yönündedir.²² Romanda Firdevsî konusu tarihçilerin verdiği bilgiye yakın bir kurgu ile işlenir. Firdevsî yaşadıkları ve Sultan Mahmud’un ona karşı tavrı konusunda kurgu kişi Melikül Şarab’a şunları söyler. “-Hayır! diye hitap etmişti. Hayır, Melikül Şarab! Aç karnıma değil kaderime ağlıyorum! Bu yüzden şu küstah Gazneli Sultan’ın verdiği bütün paraları dilenci ve yoksullara dağıttım! Ve şimdi melekler gibi masum, çocuklar gibi günahsız olarak öz yurduma gitmeye karar verdim!...”(Yakobov, 2018: 17). Firdevsî’nin saraydan kovulması ve kendisine verilen parayı dilencilere dağıtması ile ilgili Ateş şu bilgiyi verir. “En eski kaynaklardan başlayarak, türlü türlü şekillerde anlatıldığına göre, Firdevsî kendisine verilen ümidinden az câizeyi bir hamamcı ile bir bozacı arasında taksim edip, Gazne’den kaçmış ve yüz beyitlik bir hicviye ile Sultan Mahmud’u hicv etmiştir. Herkesçe bilinen bu hikâye, ma’ruz kaldığı ciddi tenkitlere rağmen, birçokları tarafından bir gerçek olarak kabul edilegelmiştir” (Ateş,1954: 164). Kaynaklar Sultan Mahmud’un onu yazdığı hicviden dolayı değil de asıl İran sultanlarını ve kahramanlarını öne çıkardığı için kovduğunu kaydederler. Bayur ve Hunkan; Sünni İslâm eksenli bir dinî siyaset izleyen Gazneli Mahmud’un, Firdevsî’nin İran’ın Zerdüş tarihinden bahsettiği *Şâhnâme*’sini beğenmediğini, ordusunda yüzlerce Rüstem gibi kahramanın olduğunu, Turan’ı değil de kendi ırkını ve İran’ı övdüğünü ve bu yüzden haklı olarak Firdevsî’yi saraydan kovduğunu kaydederler” (Bayur,1987: 240; Hunkan, 2016: 88).

Yakobov, tarih kaynaklarının kaydettiği bu bilgiyi kurgunun içine yerleştirirken Firdevsî’nini yanında yer almış gibidir. “Kabahat benim! Bak şu işe ki, insaf ve adaleti terennüm edip adil hükümdarlar tarihini yazan benim gibi bir şair, gelip gelip şu müstebit Sultan’da hakikati mi arayacaktı?... Güya İran ile Turan’ı bir birine düşürmüşüm, güya Acem hükümdarlarını göğe çıkarıp, Türk hükümdarlarını aşağılamışım! ... İnsanları bir birine düşürmek ilim adamlarının yapacağı iş değildir! Bunu yapsa yapsa, şahlar ve Sultanlar yapar... İnşallah Şehname ebediyen var olacaktır! Kim doğru kim yanlış herkes okuyup anlayacak, idrak edecek Melikül Şarab!” (Yakobov, 2018: 17).

Sürekli Sultan’ı ve kendine yakın olan saray mensuplarını öven “Melikü’ş-Şu’ara” olarak nam salan Unsûri²³ de Saray da bulunur. Unsûri, yazdığı şiirler ile tarihçilere de kaynaklık eden ünlü bir

²¹ Bir görüşe göre Firdevsî’nin Sultan Mahmud’la yaşadığı sıkıntıların ve saraydan kovulmasının nedeni vezir Meymendi’dir. “Ehl-i Sünnet Hanefî mezhebine mensup olan Meymendi, Firdevsî’nin Râfîzî olduğunu dile getirmiş, saraydan uzaklaşmasını sağlayarak Gazneli Mahmud’un dinî siyasetinin şekillenmesinde önemli rol oynamış, ona türlü vaazlar ve nasihatlerde bulunmuştur.” (Nizâmî Semerkandî, 1849: 63; alıntı: Zeki, 2018:139).

²² Gazneli Mahmud ve Firdevsî konusundaki rivayetler ve görüşler için bk. (Hunkan, 2016: 88). Ayrıca bk. (Zeki, 2018: 160-163).

²³ Unsûri; “Gazneli Sultan Mahmud’un küçük kardeşi Belh Emîri Nasr’ın takdirini kazanarak Gazne sarayına girdi. Saraydaki itibarı gün geçtikçe arttı; saltanatının (998-1030) ilk yıllarında Gazneli Mahmud’un nedimi ve sarayın melikü’ş-suarâsi oldu (Atalay, 2012: 162-163).

şairdir. “Unsûri, Gazneli Mahmud’un yaptığı savaşların çoğunda kendisine refakat etti, onun savaşlarda gösterdiği kahramanlığı ve şahsî meziyetlerini kasidelerinde dile getirdi. Bu sebeple birçok şiiri sadece edebî yönden değil tarihî açıdan da önem taşımaktadır. Sultan Mesud’un saltanat yıllarında da (1030-1041) ilerlemiş yaşına rağmen ününü koruyan Unsuri Gazne’de vefat etti (Atalay, 2012: 162). Romanda da Unsûri Gazneli Mahmud’a en yakın şairdir. Onun da kurgunun içinde önemli bir rolü vardır. Yakubov, Unsûri’yi iyi bir şair olarak verirken dalkavuk bir kişilik olarak kurgular. Unsûri, Sultan Mahmud’un hiçbir kötü yönünü görmez, anlatmaz ve göstermez. Tersine o, Sultan’ı hayatının son demelerinde bir yalana da inandırır. Meddah şair, Hindistan’da olduğunu iddia ettiği bir ağaçtan (nimet-i ilahi ağacı) bahseder ve o ağacın Sultan Mahmud’u iyileştireceğini iddia eder. Sultan Mahmud, Unsûri’yi, diğer şairlerden üstün tuttuğunu ve onun sözlerine şüphe duymadan inandığını şu sözlerle gösterir: “Biz saltanatımızın şan-ı şöhretini metheden kendi şairlerimize minnettarız. Salonda bulunanlar bilsinler ki ender bulunur kabiliyet sahibi, nazım bahçesinin bahçevanı Unsûri cenapları bize bağlılığını göstermek için gece gündüz kitaplar karıştırarak sonunda öyle bir cennet meyvesine rastlamıştır kim, ol “nimet-i ilahi”den yiyen asi bende bütün dertlerine derman bulmuş”(Yakubov, 2018: 70). Unsûri’nin yalanını ise Bîrûnî ortaya çıkarır. Şairin, kaynak olarak gösterdiği nimet-i ilahi ağacının varlığından bahseden kitabı inceledikten sonra Bîrûnî; “Hayır! Bu âlimler tarafından yazılmış bir kitap değil, Devletpenah! Masal bu! Masal!”(Yakubov, 2018: 74) diyerek tepkisini gösterir. Öyle bir ağacın olmadığını, hayal ürünü olduğunu Sultan’a söyleyen Bîrûnî, bu doğruculuğu nedeniyle Sultan tarafından zindana atılır. Romanda şair Unsûri; paraya, kadına ve mala son derece düşkün bir meddah olarak da verilir. Sultan Mahmud adamlarına şöyle buyurur: “Ağzına aldığı kadar altın sokulsun” (Yakubov, 2018: 70). Sultan, ardından Unsûri’ye şöyle seslenir: “Al, nazım bağının bahçevanı! Doyuncaya kadar ye! Senin hizmetlerin için helal olsun” (Yakubov, 2018: 71). Yazar onu, adeta altın-gümüş yiyen bir hayvanmış gibi tasvir eder. Romanda Sultan Mahmud, onun ağzını tıka basa para ile doldururken, gülünç duruma düşen Unsûri bundan hiç şikâyetçi olmaz. “Unsûri, sanki önünde altın değil en sevdiği yemek duruyormuş gibi dilini şapırdatarak ağzını açıp bakraçtaki dinarları doldurmaya girişti” (Yakubov, 2018: 71).

Meşhur tarihçiler Ebu Nasr Muhammed Utbî ve Beyhâki²⁴ de Mahmud’un hizmetinde bulunanlar arasındadır. Romanda Utbî’nin adı geçmez. Beyhâki ise genç bir tarihçi olarak romanda yer alır ve Bîrûnî’nin öğrencisi olarak kurgulanır. Sarayda ve Gazne’de olan bazı olayları Beyhâki’nin verdiği bilgilerden öğreniriz, ancak onun romandaki rolü, gerçekteki kadar belirgin değildir. Romanda, kurgu içerisinde yer almasa da İbn Sina ile ilgili önemli bilgileri bir diğer tarihçi Cûzcânî’nin²⁵ hatıralarından öğreniriz. Gerçekte olduğu gibi, romanda da Cûzcânî dostu ve hocası İbn Sina ile seyahat eder ve gözlemlerini hatıratında anlatır. Cûzcânî’nin hatıraları romanda

²⁴ “Yirmi yıl Gazneliler’e hizmet eden Beyhâki, Mahmûd-ı Verrâk’ın tarihine zeyil mahiyetinde kaleme aldığı eserinde 409-451 (1018-1059) yılları arasındaki olayları nakletmiştir (...)Beyhâki daha önce yazılan tarih kitaplarından farklı bir yol tuttuğunu, eserinin galipleri ve mağlûpları anlatan bir kitap olmadığını, gördüğü ve yaşadığı olayları ayrıntılarıyla anlatmaya çalıştığını belirtir (Yazıcı, 2011: 74-75).

²⁵ “Hayatı hakkında bilinenler, İbn Sînâ’nın (980-1037) yakın dostu ve öğrencisi olduğundan ibarettir. Buna göre, aralarında önemli bir yaş farkı bulunmaması ve dolayısıyla onun da X. yüzyılın sonları ile XI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olması gerekir (...)Abdülvâhid el-Cûzcânî’nin ilim âlemine yaptığı en büyük hizmet, İbn Sînâ’nın Kitâbü’ş-Şifâ’ adlı eserini ve bu eserin mukaddimesinde yer alan filozofun otobiyografisini tamamlamış olmasıdır. Esere eklediği önsözden İbn Sînâ’nın hayatı hakkında geniş bilgi elde edilmekte, ayrıca onun notlarını kendisinin kitap haline getirdiği ve eksik yerlerini de tamamladığı öğrenilmektedir. Kıftî, İbn Ebû Usaybia, Beyhâki ve Şehrezûrî gibi biyografi yazarları, İbn Sînâ hakkında verdikleri bilgileri Cûzcânî’den naklettiklerini belirtmektedirler”(Erdem, 1988: 277-278).

ayrı bölümler halinde yer alır. İbnî Sina'nın sürgünde geçen hayatı ve bilimsel çalışmaları yanında, düşüncelerini, özlemlerini ve savruluşlarını da bu hatıralardan öğreniriz.

Tarihçiler Sultan Mahmud'un sadece bilim ve sanat adamlarına değil, imar işlerine de önem verdiğini yazarlar. Sultan Mahmud'un, Hindistan seferleri sonucunda Gazne Devleti'nin sınırları genişler ve zenginleşir. Sadece Gazne değil Nişabur, Belh gibi büyük şehirler de gelişir. Gazneli Mahmud kendi döneminde Hindistan ve Horasan civarında çok sayıda benzersiz cami, ribat, bina yaptırır. "Onun yaptırmış olduğu binaların benzerlerine hiçbir yerde rastlamak mümkün değildi. Gerçi ondan önce Azidu'd-Devle de ulu binalar inşa ettirmişti, ancak Sultan Mahmud'un yaptırdıkları daha fazlaydı. Sultan Mahmud, su üzerine bir baraj yaptırmıştır ki, o barajın üzerinde bir şehir ile 12 köy vardır ve ona "Bend-i Mahmûdî" denilmektedir"(Şebânkâreyî, 2009: 137). Romanda da biz Gazneli Mahmud'u imar işlerine önem veren bir Sultan olarak görürüz. O, Gazne'yi eşsiz güzellikte bir şehir yapmıştır. Ancak Yakubov, tarihçilerin bahsetmediği bir noktaya sık sık dikkat çeker. Romanda eşsiz sarayların, bahçelerin, camilerin ve türbelerin bir bedeli olduğunu ve bu bedelin temelinde kan ve gözyaşının yattığını gerçek ve kurgu kişilerin ağızlarından öğreniriz. Yazar, geriye dönüşlerle ve hatırlamalarla bu bedelin ne kadar ağır olduğunu Sultan Mahmud'a da söyler. "(Son günlerinde) Geceleri sürekli kötü rüyalar görüyor, kâbuslar içinde kıvranıyordu. Nedense yaptığı hayırlı işler, bina ettirdiği saraylar, vücuda getirdiği bağlar, imar kıldığı türbeler ve mescitler değil de at kişnemeleri arasında geçen savaşlar, kesilen başlar, darağacından sallanan cesetler, ateş altında kalan şehirler aklına geliyor(Yakubov, 2018: 56). Yazar, binaya ve toprağa yaptığı yatırımların fayda getirmediğini, cenneti andıran bahçelerde geçirdiği günlerin onun derdine deva olmadığını bizzat Sultan Mahmud'a itiraf ettirir. "Kendi başkenti Gazne-i Münevvere'yi dünyanın en görkemli şehirlerinden birisi haline getiren, birçok cami ve mescit imar ettiren, güzellikte eşsiz, cenneti andıran bahçeler kurduran (...) kişi sonunda bu amansız derde mi yakalanacaktı?" (Yakubov, 2018: 58).

Yukarıda tarihçilerin Gazneli Mahmud'u; zeki, öngörülü, cesur, tedbirli bir hükümdar olarak anlattıkları vurgulanmıştı. Sultan Mahmud, ölmeden önce yerine geçecek olan veliahtı konusunda pek isabetli bir karar vermemiştir denebilir. Tarihçiler; Sultan Mahmud'un Emir Mesud'un zaten tahta geçeceğini bildiğini bu nedenle şehzade Muhammed'i kollamak için veliaht olarak onu tayin ettiğini yazarlar. "Sultan Mahmud hayattayken yerine oğlu Muhammed'i bırakmak istiyordu. Vefatından sonra daha muktedir bir kişiliğe sahip olan diğer oğlu Mesud'un devletin başına geçeceğinden şüphe duymamaktaydı"(Zeki, 2019: 9). Kaynaklarda Sultan Mahmud'un bu kararında çevresindeki bazı devlet adamlarının (vezirler Hasenek ve Ali Hacib) etkili olduğu da kaydedilir. "(Sultan Mahmud) Hilâfet makamına mektup göndererek veliahtlık için diğer oğlu Muhammed'in isminin öne çekilmesini ve ordu emirlerine mektup göndererek Mesud'u tutuklayıp saraya gönderilmesini istedi. Fakat emir ve valiler Sultan Mahmud'un hâkimiyetinin fazla sürmeyeceğini, vefatından sonra da Muhammed'in padişah olabilecek kapasiteye sahip olmadığını bildikleri için Mesud'un yanında yer aldılar(Zeki, 2019: 9; Gerdîzî, 1984:232; Zeki, 2019: 9'dan). Tarihte olduğu gibi, romanda da bu devlet adamlarının başında veziriazam Ali Garib (Hacib Ali) ve Ebul Hasenek'in geldiği anlatılır. Gerçekte olduğu gibi romanda da bu iki vezir Emir Mesud tahta çıktıktan sonra idam edilirler. Sultan Mahmud'un kız kardeşi Hatlıbegim ve onun yanında yer alan devlet adamları ise Emir Mesud'u tahta çıkarmak için uğraşırlar.

Şebânkâreyî Sultan Mahmud'un neden Emir Mesud'u tahta varis yapmadığını şöyle anlatır. "Asi tavrından dolayı beğenmediği Mesud'u başkent Gazne'den uzak bir yere gönderirken veliahdı tayin ettiği Muhammed'i Gazne yakınlarında kalmasını, vefat eder etmez, devletin başına geçmesini istedi. Nitekim işin akıbeti böyle encam buldu (Şebânkâreyî, 1984: 67 II. C.; Zeki, 2019: 11'den). Bu olay romanda da benzer şekilde kurgulanır. "Sevgili pederi kendi öz oğlunu buralara (fk: seferlere) gönderirken devasız bir derde tutulduğunu neden kedisinden gizledi?...Niyeti büyük oğlu Mesud'u tahttan uzak tutup küçük oğlu Muhammed'i tahta oturtmak mı?" (Yakubov, 2018: 183). Mesud kendisine kimin tuzak kurduğunu ve amaçlarının ne olduğunu da bilmektedir. "Hayır, yalnız babası değil, şeytana pabucu ters giydiren o iki kuzgunun da bu horlama, bu hakaret ve bu adaletsizlikte (fk: Muhammed'in veliaht olması) büyük rolü var. Hangi taşı kaldırırsan, altında yaşlı babasını avuçları içine alan bu iki yılan çıkıyor" (Yakubov, 2018: 315). Emir Mesud'un yılan dediği iki kişi veziriazam Ali Garib (tarihte Hacib Ali) ve Ebul Hasenek'tir.

Roman, tarihte olduğu gibi, Emir Mesud'un tahta çıkması ve Ali Garib ile Hasenek'i öldürmesiyle biter. Özellikle Vezir Hasenek'in öldürülmesi olayı tarihçilerin anlattığı ile büyük ölçüde örtüşür.

Sonuç

Sonuç olarak *Köhne Dünya* romanının Gazneli Mahmud ve dönemini başarılı bir şekilde yansıttığını söylemek mümkündür. Yazar tarihi yeniden kurgularken kendi bakış açısını kurgusuna başarılı bir şekilde dâhil etmiştir. Bu açıdan bakıldığında yazar Gazneli Mahmud'u tarihi kaynaklardan farklı olarak olumsuzlama yolunu seçmiştir. Yakubov, roman boyunca pişmanlıkları ile baş başa kalan Gazneli Mahmud'a kendini affettirme fırsatı vermez.

Yakubov; romanda portre oluşturma, anlatım ve psikolojik tahliller oluşturma konusunda oldukça başarılıdır. O, İbnî Sina ve Bîrûnî arasında geçen tartışmaları gerçeğe yakın bir şekilde sunarak romanı bir felsefe metnine yaklaştırmayı da başarmıştır.

Romanda Sultan Mahmud, inişleri ve çıkışları ile karakter olamaya en yakın kişi olarak yer almıştır. Yazar, tarihi kişiliklerin yanına ve karşısına yerleştirdiği kurgu kişiler aracılığıyla kahramanların ruh dünyasına girmiş ve iç monologlar, psikolojik tahliller ve hatırlamalar ile Gazneyi ve Gazneli Mahmud'u canlı bir şekilde tasvir etmiştir. Roman her ne kadar İbnî Sina ve Bîrûnî merkezli gibi gözükse de aslında merkezde Gazneli Mahmud yer almıştır. Tarihi romancıların, asıl kahramanı, onun çevresine yerleştirdiği kişilerin gözünden tanıtmaya geleneğini, *Köhne Dünya* romanında başarı ile uygulayan Yakubov, bir bakıma kendi yaşadığı döneme de ışık tutmuştur. Geçmişte var olan dünyanın kuralları her devir için geçerlidir düşüncesini yansıtan eserlerden biri de *Köhne Dünya* romanıdır denebilir.

Kaynaklar

Açık, Fatma (2007). *Özbek Edebiyatı*, Ankara: Alp Yayınevi.

Akçay, Filiz (2015). *Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd Gerdîzî'nin "Zeynü'l-Ahbâr" Adlı Eserinin Tâhirîler, Saffârîler, Sâ mânîler Ve Gazneliler İle İlgili Bölümlerinin Türkçe Tercümesi Ve Değerlendirmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi SBE, Ordu.

- Akman, Beyazıt (2017). “Fiction Or History? A brief theoretical Elaboration on historical fiction and Fictional history”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 14, Temmuz 2017, ss. 85-107.
- Argunşah, Hülya (1990). *Türk Edebiyatında Tarihî Roman*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul:
- Argunşah, Hülya (2016). *Tarih ve Roman*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Atalay, Mehmet (2012). “Unsurî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42. Cilt, Ankara.
- Ateş, Ahmet (1954). “Şehnâme’nin Yazılış Tarihi ve Firdevsî’nin Sultan Mahmud’a Yazdığı Hicviye Meselesi Hakkında”, *TTK Belleten*, XVIII/70, ss. 159-168.
- Balcı, Mustafa (1998). “Abdullah Kadiri’nin “Ötgen Künler” Romanında Yapı, Tema ve Üslup Özellikleri”, *Bilig Dergisi*, Güz/7.
- Baloch, N. A.(1991). “Gazneliler’in Hakimiyeti ve Lahor Krallığı Müessesesi”, çev. Esin Kalıya, *Erdem*, cilt: VII, Sayı: 20, Ocak, ss.554-555.
- Bayur, Hikmet(1987). *Hindistan Tarihi*, I, II. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.
- Benjamin, Melanie (2019). “Blurred Lines: Writing Historical Fiction From Fact”, *Writer’s Digest* (24 May), <https://www.writersdigest.com/write-better-fiction/blurred-lines-writing-historical-fiction-from-fact> (alındı: 4 Şubat 2024).
- Carr, Edward Hallet (1964). *What is History?* (2nd edn), England: Penguin Group.
- Chirobocea, Olivia (2017). “Perspectives on the Relation between History and Fiction”, *Philologica Jassyensia*, an XIII, nr. 2 (26), 2017, pp. 191–202.
- Çelik, Yakup (2002). “Tarih roman ilişkisi - tarihî romanda kişiler”, *Bilig* 22. Ss.107-121.
- Çıkla, Selçuk (2002). “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”, *Hece Dergisi* (Türk Romanı Özel Sayısı), Yıl :6, Sayı 65, 66,67.
- Dalton, Scott (2006). “What is Historical Fiction?” <http://fmwriters.com/Visionback/Issue34/historicalfic.htm>, (alıntı: 11.02.2024).
- Dumantepe, Seçil (2015). “Anlatıcı ve Bakış Açısı Bağlamında Tarih yazımı ve Tarihî Roman Ayrımı”, *III. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni, Bildiriler Kitabı*, Konya.
- Durukoğlu, Salim (2013). “Edebiyatla Tarihîn Mutlu İzdivacı: Tarihî Roman Türü ve Osmancık’tan Osman Gazi Han’a Bir Olgunlaşma Kurgusu”, *Turkish Studies* 8/7.
- Erdem, Sargon (1988). “Abdülvâhid el-Cûzcânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1. Cilt, ss.277-278.
- Fayda, Mustafa (2020:420). “Muhammed: Son Peygamber”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30. Cilt, TDV yayın: Ankara.
- Gerdîzî, Ebû Saîd Abülhey b. Dahhak b. Mahmud (1984). *Zeynü’l-Ahbâr*, I. Baskı, (tsh. Abdülhey Habîbî), İntişârât-ı Bünyâd-ı Ferheng-i İrân, Tahran.

- Gögebakan, Turgut (2000). “Tarihsel Romanda “Kişiler” Sorunu”, *Studien zur deutschen Sprache und Literatur*, 0 (12),115-123 (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuaded/issue/1044/11802>) (alint: 20.11.2023).
- Gögebakan, Turgut (2004). *Tarihsel Roman Üzerine*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Güngör, Bilgin (2015). “Bir Yeni-Tarihselci Okuma Denemesi: Hâlid Ziya Uşaklıgil’in Nesl-i Ahîr Romanında II. Abdülhamid Devri Aydın-İktidar İlişkisi”, *III. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Bilgi Şöleni, Bildiriler Kitabı*, Konya.
- Hizmetli, Sabri (2001). “Karmatiler”, *DİA*, TDV Yayınları İstanbul, 24. cilt, ss. 510-514.
- Hunkan, Ömer Soner (2016). “Ortaçağ İnan’ını Anlamak: Firdevsî, Nizâmülmülk, Sabbah ve Hayyam”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi*, S. 77.
- İslâm Tarihî Ansiklopedisi, 5. Cilt <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Tarihî> (alnt:18.11.2023).
- Kafesoğlu, İbrahim (1997). *Türk Milli Kültürü*, 16. Baskı, Ötüken Neşriyat: İstanbul.
- Karakaş, Şuayip (1996). “20. Yüzyıl Türk Dünyası Edebiyatı Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı 2.
- Karakaş, Şuayip (2018). “Milleti Uyandıran Edip: Aybek (Hayatı ve Eserleri)”, *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, Yıl 4 Sayı 7 Güz, ss.29-108.
- Karimov, Obidjon(2016). *Yangi o'zbek adabiyoti tarixi: savol-javoblar: o'qu-uslubiy qo'llanma* Namangan: Namangan.
- Kayalı, Yalçın (2013). “Eski Bir Hint Geleneği: Sati”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53 Sayı: 1 , ss.365-374.
- Koçak, Yasemin (2019). *Çağdaş Özbek romanında tarih – gerçeklik ilişkisi: Ötgen Künler (Abdullah Kadiri), Nevai (Musa Taşmuhammedoğlu Aybek), köhne dünya (Adil Yakubov)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi SBE.
- Köprülü, M. Fuad (1941). "Orta zaman Türk-İslâm Feodalizmi", *Bellekten*, cilt: V, S. 19, ss.319-334.
- Lee, R. (2002). ‘The problem of truth in history and fiction’, Historical Novel Society, York; <https://historicalnovelsociety.org/but-a-fable-agreed-upon-speech-by-richard-lee/>, (alint:26 02. 2024).
- Lukacs, Georg(1977). *Avrupa Gerçekçiliği*, çev. Mehmet H.Doğan, Payel Yayınları: İstanbul.
- Lukacs, György (2008). *Tarihsel Roman*, çev: İsmail Doğan, Epos Yayınlar: İstanbul.
- Mantel, H. (4 July 2017). “Can These Bones Live?”[podcast], *The Reith Lectures, BBC Sounds*, <https://www.bbc.co.uk/sounds/play/b08wp3g3>, (alint: 23.02.2024).
- Merçil, Erdoğan (1975). “Sebüg Tegin’in Pendnâmesi”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. VI, ss.203-233.
- Merçil, Erdoğan (1987). *Gazneli Mahmud*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Merçil, Erdoğan (1989). *Gazneliler Devleti Tarihi*, TTK Yayınevi: Ankara.

- Merçil, Erdoğan, (2003). “Mahmûd-ı Gaznevî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27. Cilt, ss.362-365.
- Merritt, Stephanie (20 March 2014). “How true should historical fiction be?”, *The Guardian*; <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2014/mar/19/how-true-should-historical-fiction-be-mantel-andre> (alnt: 12.02.2024)
- Mutlu, Kübra (2011). *Adil Yakubov'un Romanlarında Sosyal ve Kültürel Meseleler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nemr, Abdülmunim (1981). *Târîhü'l-İslâm fî'l-Hind*, I. Baskı, el-Müessese el-Câmi'd- Dirasât ve'n-Neşr ve't-Tevdi: Beyrut.
- Nizamî Semerkandî, Ahmed b. Ömer b. Ali, (1949). *Çahar Makale*, I. Baskı, tsh: Muhammed Kazvîni, nşr: Muhammed Muîn, İntişârât-ı Armağan; Tahran.
- Nizâmülmülk (2016). *Siyâset-Nâme*, (hızr.M.A. Köymen), TKK Basımevi: Ankara.
- Nizâmülmülk, Hasen b. Alî b. İshâk et-Tûsî (1962). *Siyreu'l-Mülûk ya Siyasetnâme*, I. Baskı, tsh: Hiyy Berk Darak, çev/nşr: Kitâb Yayınları: Tahran.
- Okudan, Gülseri (2020). *Afganistan Ve Hindistan Fatihisi Sultan Gazneli Mahmûd*, İksad: Ankara.
- Öztürk, Aysel (2002). *Tarih Öğretiminde Tarihî Romanların Kullanılması*, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Palabıyık, M. Hanefi (2007). “Gaznelilerin Hindistan Seferleri”, *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 11 Sayı: 32, ss.139-152.
- Palabıyık, Muhammed Hanefi (2011). “Gazneliler’de İlmi Faaliyetler”, *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.1.
- Perviz (1957). *Târîh-i Deyâlîme ve Gaznevîyân*, 2. baskı Müessese-i Matbuât-i Ali Ekber-i İlmî: Tahran.
- Söylemez, Orhan (2003). “Türkiye Türkçesinde Özbek Tarihî Romanı”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, Erzurum.
- Söylemez, Orhan (2005). *Türk Dünyası Edebiyatları I*, Akçağ Yayınları: Ankara.
- Söylemez, Orhan (2019). *Türk Dünyasında Tarihi Roman ve Milli Kimlik*, Bengü Yayınları: Ankara.
- Şebânkâreyî (2009). “Gazneli Sultan Mahmud’un Karakteri”, Çeviren: Ahmad Hesamipour, *Tarih Okulu*, İlkbahar, Sayı III, ss. 133-137.
- Şebânkâreyî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1984). *Mecma‘u'l-Ensâb I-II*, I. Baskı, nşr: Emir Kebir Yayınları: Tahran.
- Şuayip Karakaş & Hüseyin Özbay (2012). *Özbek Edebiyatı Yazıları*, Kurgan Edebiyat: İstanbul.
- Tokmak, Naci (1995). “Ezrakî-i Herevî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12. Cilt, İstanbul.
- Topakkaya, Arslan (2008). “Geçmiş Zaman”, Gerçekten “Geçmiş” midir?, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, Yaz.

- Tural, Sadık K. (1976). “Tarihî Romanlaştırılması”, *Töre Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 59, Ankara, Nisan.
- Tural, Sadık K. (1991). *Zamanın Elinden Tutmak*, Ankara: Ecdad Yayınları.
- Tural, Sadık K. (1993). “Tarihî Roman Geleneği ve Cezmi”, *Doğumunun 150. Yılında Namık Kemal*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: Ankara.
- Tümer, Günay (1992). “Bîrûnî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 6.Cilt, İstanbul, ss.206-215.
- Utbî, Ebû Nasr Muhammed b. Abdülcebbâr el-Utbî er-Râzî(1966). Tercüme-i Târih-i Yemînî, I. Baskı, çev: Ebü’ş-Şeref Nâsîh b. Zafer Curfadekânî, thk: Cafer Şîâr, Tahran Üniversitesi Yayınları:Tahran.
- Utbî, Muhammed b. Abdülcebbâr (1858). *Târih-i Yemini*, (J. Reynolds), By Barrison Printed, London.
- Yakubov, Adil (2018). *Köhne Dünya-İbnî Sina’nın Romanı*, (Çev: Ahsen Batur), İleri Yayınları, İstanbul, ss.429.
- Yazıcı, Tahsin (2011). *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 40. Cilt, İstanbul, ss.74-75.
- Yoqubov, Odil (2015). *Ko’hna dunyo: roman.* – Toshkent: Yangi asr avlodi,– 480 b.
- Zeki, İzzetullah (2018). *Gazneli Mahmud’un Dinî Siyaseti*, Basılmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Zeki, İzzetullah (2019). “Gazneli Devleti’nde Sultan Mahmud Sonrası Taht Mücadeleleri (1030-1040)”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)*,Yıl:4 Sayı:4.